

ULUSLARARASI SUÇ OLMA YOLUNDA ÇEVREKIRIM (ECOCIDE): LEHİNDE VE ALEYHİNDE GÖRÜŞLERİN ANALİZİ*

*Ecocide as an Emerging International Crime:
An Analysis of Arguments in Favor and Against*

Olgun DEĞİRMENCİ**
İrem Şevval AKBAŞ***

Özet

Çevrenin uluslararası alanda korunması gerekliliği herkes tarafından kabul edilmekle birlikte, öğretilerde; bu amaç doğrultusunda oluşturulan hukuk normlarının çevreyi etkili bir şekilde koruyamadığı ve artık “çevrekırım (*ecocide*)” adı altında yeni bir uluslararası suçun varlık kazanması gerektiği görüşü gün geçtikçe daha fazla desteklenmektedir. Söz konusu görüşün sadece akademisyenler tarafından değil, aynı zamanda politikacılar tarafından da desteklenmesi ve 2021 yılında uzman hukukçular tarafından Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM)’ne çevrekırımın uluslararası suç olarak kabul edilmesine ilişkin bir öneri sunulmasının ardından söz konusu teklifin 2024 yılında UCM’ye belirli taraf devletlerce resmi bir şekilde sunulması ile çevrekırımın UCM’nin gündeminde yer alması, çevrekırımı uluslararası bir suç olma yolunda ciddi bir boyut kazandırmaktadır. Ancak öğretilerde, çevrekırımın uluslararası ceza hukuku açısından suç olarak kabul edilemeyeceğine ilişkin görüşler benimsenmeye devam etmekle birlikte çevrekırım suçunun var olması halinde suçun özelliklerine ilişkin önemli görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Çalışmamızda çevrekırımın uluslararası bir suç olarak kabul edilmesine yönelik söz konusu görüşler uluslararası ceza hukuku bağlamında açıklanmış ve bu alanda öğretinin bir özeti sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, çevrekırım, Roma Statüsü, uluslararası ceza hukuku, Uluslararası Ceza Mahkemesi, uluslararası suç

➤ Bu makale Etik Kurul iznine tabi değildir/This article is not subject to Ethics Committee permission.

➤ Makale Geliş Tarihi/Article Received Date: 13.8.2025

➤ Yayın Kurulu Kabul Tarihi/Editorial Board Acceptance Date: 13.01.2026

* Bu çalışma birinci yazar danışmanlığında 22.05.2024 tarihinde tamamlanan “Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Yargı Yetkisine Giren Yeni Bir Suç Oluşturma İdeali: Çevrekırım (*Ecocide*)” başlıklı yüksek lisans tezinden geniş olarak yararlanmak suretiyle hazırlanmıştır. (Yüksek Lisans Tezi, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara, Türkiye, 2024).

** Prof. Dr., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı, Ankara/Türkiye, E-posta: odegirmenci@etu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0700-2549>.

*** Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Uluslararası Soykırım ve İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar Enstitüsü, İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar Anabilim Dalı, İstanbul/Türkiye, E-posta: iremsevvalakbas@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4624-963X>.

Abstract

While the necessity of environmental protection at the international level is widely acknowledged, scholarly discussions increasingly emphasize that existing legal norms have failed to provide effective protection, and there is a growing argument that environmental destruction should be recognized as a new international crime under the term “ecocide”. The support for this view not only by academics but also by politicians, along with the submission of a proposal by expert jurists to the International Criminal Court (ICC) in 2021 and its official submission by certain State Parties in 2024, has brought the issue of ecocide onto the ICC’s agenda and marks a significant step toward its recognition as an international crime. While scholarly arguments opposing the classification of ecocide as a crime under international criminal law persist, even among proponents of its criminalization, considerable divergence remains regarding the definitional elements and scope of the crime. This study aims to examine these differing perspectives on the recognition of ecocide as an international crime within the framework of international criminal law and to provide an overview of the relevant academic discourse.

Keywords: Environment, ecocide, Rome Statute, international criminal law, International Criminal Court, international crime

GİRİŞ

Çevre, tüm canlıların var olabilmeleri için gerekli olan bir yaşam alanıdır. Zaman içinde insanlar, kendileri için de zaruri olan bu yaşam alanını çıkarları doğrultusunda değiştirebileceklerini fark etmiş ve çevreyi kendi menfaatlerini gözeterek şekillendirmeye başlamıştır. Ancak, bu çevresel değişim, çevrenin ciddi boyutlarda zarar görmesine neden olmuş ve söz konusu çevresel zararlar, artık çevrenin kendi kendine onaramayacağı; hatta insan hayatına dahi zarar verecek boyutlara ulaşmıştır.¹ Söz konusu çevresel zararlar öncelikle sosyolojide etkisini göstermiş ve klasik sosyologların sahip olduğu “insanın istisnailiği paradigması” ve bu kapsamdaki antroposentrik bakış açısı yerini yeni ekolojik paradigmaya veya insanların ekosisteme bağımlılığına yol açmıştır.² Bu açıdan bakıldığında “çevre” teriminin kullanılması da insanı merkeze alan bir yaklaşımın ürünüdür. Bunun yerine “ekosistem” terimi baha bilinçli olarak kullanılmaktadır. Her ne kadar çalışmamızda “çevre” terimi kullanılmış olsa da, söz konusu tercihin nedeni klasik bakış açısına sahip olmamız değil, söz konusu terimin uluslararası ceza hukuku alanında sıklıkla tercih edilir olmasıdır.

Devletler, kendi iç hukuk sistemlerinde hukuki sorumluluğun yanı sıra cezai sorumluluk getiren normlar da düzenleyerek çevreye daha fazla zarar verilmesini önlemeye çalışmıştır.³ Ancak, çevreye verilen zararların sadece mevcut insan yaşamını değil; gelecek nesillerin yaşamını da olumsuz etkilediği ve sadece meydana geldiği ülkenin sınırları içerisinde değil; tüm dünyada olumsuz sonuçlar do-

¹ <<https://www.worldbank.org/en/topic/pollution>> Erişim tarihi 16.09.2024.

² Havva Ezgi Doğru, ‘Modern Çevre Kuramları’, in: Oya Beklan Çetin (ed), *Çevre Sosyolojisi* (T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 4026 2020).

³ Devletlerin çevrenin korunması ile ilgili uluslararası sorumluluğu ile ilgili bkz. Erdi Şafak ve Yeter Tabur, ‘Küresel İklim Krizi ile Mücadelede Uluslararası Hukukun Rolü ve Ekokırım Suçu’ (2023) 13(1) Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 93 vd.

ğurduğu yani sınıraşan özelliği olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, insanların tercih ettikleri davranışlarla yaşadığı çevreye onarılması neredeyse imkânsız bir şekilde zarar vermesinin, devletlerin kendi iç hukuk sistemlerinde yer alan düzenlemelerden ziyade; artık uluslararası hukuk alanında cezai bir yaptırıma tabi tutularak önlenmesi ve çevrenin uluslararası ceza hukuku alanında yeni bir suç tipi oluşturarak korunması gerektiği değerlendirilmektedir.

Çevrenin uluslararası hukuk tarafından cezai müeyyideye bağlı bir suç olarak korunması gerektiği fikri, 1961 yılında başlayan Vietnam Savaşı esnasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından çevrenin düşman askerine karşı etkili bir silah olarak kullanılması sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu savaşın soykırım suçunu oluşturan “*holocost*”a benzetilmesi ile birlikte ilk defa 1972 yılında “çevrekırım (*ecocide*)”⁴ ifadesi kullanılmış ve bu tarihten itibaren çevrenin korunmasına ilişkin oluşturulacak suç tipinin “çevrekırım” adı ile varlık kazanması hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, çevrekırımın uluslararası bir suç olarak düzenlenmesine ilişkin çalışmalara başlanmış ve son olarak, 2021 yılında “Bağımsız Uzman Grubu (*Independent Expert Panel*)” adında uluslararası uzmanlardan oluşan bir Heyet tarafından, çevrekırımın uluslararası suçların yer aldığı Roma Statüsü’ne dahil edilmesi için “Çevrekırım Suçu Hukuki Tanım İçin Bağımsız Uzman Grubu Şerh ve Temel Metin (*the Legal Definition of Ecocide Commentary and Core Text*)” adında bir düzenleme hazırlanmıştır. Heyet tarafından oluşturulan çalışmada, artık çevrenin çevrekırım adı altında yeni bir uluslararası suç olarak korunmasının zorunlu olduğu değerlendirilmesi yapılmaktadır ve bu görüş sadece akademik camia tarafından değil; politikacılar tarafından da ciddi bir şekilde desteklenmektedir. Nitekim 9 Eylül 2024’te, Pasifik Ada Devletleri’nden Vanuatu, Fiji ve Samoa’nın taraf oldukları Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM)’ne çevrekırımı bir uluslararası suç olarak tanıma teklifinde bulunması ile çevrekırımın uluslararası bir suç olarak düzenlenmesi önerisi, Taraf Devletler Meclisi’nin gündeminde yer edinmiştir.⁵

Her ne kadar artık çevrenin uluslararası hukuk bakımından bir cezai yaptırım ile korunması gerekliliğine dair artan kamuoyu ve çalışmalar var olsa da, çevresel korumanın uluslararası alanda bir cezai yaptırım ile sağlanamayacağı da hala birtakım düşünürler tarafından savunulmaktadır. Ayrıca çevrekırımın bir suç olarak kabul edilmesi fikri günümüzde ciddi bir şekilde desteklense de çevrekırımın bir

⁴ “*Ecocide*” kavramının tam Türkçe karşılığı “çevrekırım” olmakla birlikte, Türk öğretilerinde kavramın karşılığı olarak “ekokırım” ve “ekosit” kavramları da kullanılmaktadır. Ancak biz çalışmamızda kavramın tam Türkçe karşılığı olan “çevrekırım” kavramını kullanmayı tercih ettik.

⁵ 31 Eylül 2024’te düzenlenen Birleşmiş Milletler Biyoçeşitlilik Konferansı’nda (COP16) ise Demokratik Kongo Cumhuriyeti, çevrekırımı uluslararası bir suç olarak tanıma girişimine destek veren ilk Afrika ülkesi olmuştur. Bu durum çevrekırımın uluslararası bir suç olmasına ilişkin desteklerin gün geçtikçe arttığını bir kez daha göstermiştir. <<https://www.stopecocide.earth/2024/drc-joins-pacific-island-nations-in-call-for-an-international-crime-of-ecocide>> Erişim tarihi 10.11.2024.

suç olarak uluslararası alanda nasıl varlık kazanacağı hususu tartışılmaktadır. Bunun nedeni, çevrekırımın bir suç olarak hukuki niteliğinin, unsurlarının ve özelliklerinin tam olarak belirlenmesi ve uluslararası ceza hukukunun kapsamı içerisine nasıl dahil edileceğine yönelik birtakım görüş ayrılıklarının bulunmasıdır. Bu durumda, yıllardır süregelen çevrekırımın bir uluslararası suç olarak tanınmasına yönelik çalışmalar artık daha ciddi bir şekilde ele alınırken ve çevrekırım yeni bir uluslararası suç olma yolunda bu kadar ilerlemişken; çevrekırımın uluslararası hukuk alanında varlık kazanması ile ilgili tüm soru işaretlerinin ve buna ilişkin görüş ayrılıklarının çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

Bu çalışmada, ilk olarak çevrekırımın çevrenin korunması bakımından uluslararası alanda bir suç olarak tanınması gerekliliği ve bu tanıma halinde çevrekırım suçunun özelliklerine ilişkin ortaya çıkan farklı görüşlerden bahsedilmiş, daha sonra çevrekırımın bir suç olarak var olamayacağını savunanların nedenlerinden ve bu doğrultuda çevrenin mevcut halde nasıl korunabileceğine yönelik fikirlerinden söz edilerek; 2021 yılında Bağımsız Uzman Grubu tarafından oluşturulan çevrekırım suçu tanımı çerçevesinde çevrekırımın uluslararası bir suç olarak kabulü halinde uluslararası ceza hukuku kapsamında nasıl yer alacağı değerlendirilmiştir. Çalışma, öğretilerdeki görüşlerin ele alınması suretiyle sadece uluslararası ceza hukuku açısından kullanılabilir sonuçlara erişmeyi değil, aynı zamanda çekirdek uluslararası suçlarla ulusal mevzuatın uyumlaştırılması amacını taşıyan Türk Ceza Kanunu'nun soykırımı düzenleyen 76'ncı maddesi açısından da gelecekte yapılabilecek olası değişiklikler bakımından farklı görüşlerin ulusal literatüre sunulmasını amaçlamaktadır.

I. ÇEVREKIRIMIN ULUSLARARASI BİR SUÇ OLARAK DÜZENLENMESİ LEHİNDE GÖRÜŞLER

Çevrekırımın uluslararası bir suç olarak varlık kazanması gerektiği görüşü; çevrenin, çevreyi koruma amacıyla oluşturulan uluslararası çevre hukuku tarafından etkili bir şekilde korunamadığı ve bu durumun hala devam eden çevresel facialarla da kanıtlandığı ön kabulünden ileri gelmektedir.⁶ Nitekim, çevrekırımın

⁶ Çevresel zararların önlenmesi ve çevrenin korunmasına ilişkin çalışmalar, sadece çevrekırımın uluslararası bir suç olarak varlık kazanmasına ilişkin çabalardan ibaret olmamış, aynı zamanda çevrenin cezai sorumluluk yerine; uluslararası hukuk tarafından devletlere hukuki sorumluluk getiren birtakım düzenlemeler ile korunmasına ilişkin girişimlerde bulunulmuştur. Bu süreçte oluşturulan hukuki düzenlemelerle çevre koruma altına alınmış ve söz konusu düzenlemeler sayesinde, gün geçtikçe, çevrenin korunmasına yönelik uygulanacak kuralları diğer hukuk dallarından farklı kılan özellikler ve ilkeler belirlenmeye başlamış ve uluslararası çevre hukuku, yeni bir disiplin ve ayrı bir uluslararası hukuk dalı olarak varlık kazanmıştır. Ancak, uluslararası çevre hukukunda yer alan hukuki düzenlemeler esnek hukuk kuralları (*soft law*) niteliğini haiz olduğundan bu kurallar bağlayıcı niteliğe sahip değildir. Bu nedenle uluslararası çevre hukuku düzenlemeleri ile devletlere çevrenin korunmasına ilişkin sorumluluk yüklenememekte, dolayısıyla bu hukuk dalı ile çevrenin etkili bir şekilde korunması gerçekleştirilememektedir. Aynı zamanda, uluslararası çevre hukukunda çevresel zararların önlenmesi amacıyla ayrı ayrı ve çok sayıda uluslararası antlaşmanın yapılması,

uluslararası bir suç olarak kabul edilmesi ile birlikte uluslararası çevre hukukunu oluşturan ve bağlayıcı niteliği haiz olmamalarından dolayı devletlere tam olarak sorumluluk yüklemeyen esnek hukuk normları (*soft law*)⁷ yerine katı bir hukuk normu (*hard law*) oluşacağına ve bu durumun çevresel zarar bakımından uluslararası toplum adına adaleti sağlama amacıyla çevreye zarar verilmesini caydırıcı hale getireceğine inanılmaktadır.⁸

Farklı tasniflere tabi tutulmakla birlikte çekirdek olarak kabul edilen UCM Statüsünde bulunan uluslararası suçlar; soykırım suçu, insanlığa karşı işlenen suçlar, savaş suçları ve saldırı suçu olmak üzere dört suçtan ibarettir.⁹ Çekirdek uluslararası suçlar; uluslararası toplumu bir bütün olarak yakından ilgilendiren çok ciddi suçlar olarak değerlendirilmekle birlikte tüm dünyadaki barış, güvenlik ve esenliği tehdit etmelerinden dolayı uluslararası hukuk tarafından cezai yaptırıma tabi tutulmaktadır¹⁰ ve bu suçları işleyen bireyler uluslararası cezai yargılama mekanizması olan Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) tarafından yargılanarak haklarında cezai sorumluluk doğmaktadır. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurucu antlaşması olan Roma Statüsü'¹¹nde söz konusu suçlar yer almakla birlikte bu suçların tanımları ve sınırları da Roma Statüsü'nde kanunilik ilkesinin gereği olarak düzenlenmektedir.

Uluslararası suçların oluşturulma amacına bakıldığında çevrenin de “dünya genelinde doğal ve beşerî sistemleri ciddi bir şekilde tehlikeye atan ağır yıkım ve bozulma ile her gün tehdit altında olmasından dolayı”¹² uluslararası toplumu yakından ilgilendirdiği ve çevreye verilen zararların da diğer uluslararası suçlar

çevresel korumanın mevcut sınırlarını belirleme ve devletlerin sorumluluğunu net bir şekilde ortaya koyabilmek bakımından sorunlara yol açmaktadır. *Soft law* nitelikte düzenlenen kuralların yer aldığı belgeler için bkz.: <<https://www.un.org/en/conferences/environment/>> Erişim tarihi 29.11.2024.

⁷ Bkz.: Alan Boyle, ‘Soft Law’ in Rajamani L ve Peel J (eds), *The Oxford Handbook of International Environmental Law* (2. Baskı, Oxford University Press 2021) 420-435.

⁸ Mark Allan Gray, ‘The International Crime of Ecocide’ (1996) 26(2) *California Western International Law Journal* 270; Anastacia Greene, ‘The Campaign to Make Ecocide an International Crime: Quixotic Quest or Moral Imperative’ (2019) 30(3) *Fordham Environmental Law Review* 26.

⁹ Uluslararası suçlar çekirdek suçlar olarak da adlandırılmakla birlikte; uluslararası suçlara ilişkin öğretilerde yer alan farklı tasnifler için bkz.: Olgun Değirmenci, ‘Çeşitli Görünümleriyle Uluslararası Suç Kavramı: Dar ve Geniş Anlamda Uluslararası Suçlar ve Türk Hukuku = (International Crimes With The Different Aspects: International Crimes Largo Sensu And Stricto Sensu And Turkish Law)’ (2013) 71(1) *Journal of Istanbul University Law Faculty* 229-266.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.: M Cherif Bassiouni, *International Criminal Law Volume I: Sources, Subjects and Contents* (Third Edition, Martinus Nijhoff Publishers 2008) 41; Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan Erdem ve R. Murat Önok, *Uluslararası Ceza Hukuku* (6. Baskı, Seçkin Yayınları 2021) 27 vd; Değirmenci (n 9) 232 vd.

¹¹ Rome Statute of the International Criminal Court (adopted 17 July 1998, entered into force 1 July 2002) 2187, UNTS No 38544; Türkiye Roma Statüsü'ne taraf değildir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Murat Önok, *Tarihi Perspektifiyle Uluslararası Ceza Divanı* (Turhan Kitabevi 2003) 102.

¹² ‘Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide Commentary and Core Text’ (June 2021) <<https://www.stopeccide.earth/legaldefinition#>> Erişim tarihi 10.11.2024.

gibi tüm dünyadaki barış ve güvenlik ortamını olumsuz şekilde etkilediği görülmektedir.¹³ Bu bağlamda, kanunilik ilkesi uyarınca ve herkes için bağlayıcı bir şekilde düzenlenecek olan çevrekırım suçu ile çevresel korumanın da uluslararası ceza hukukunun kapsamı dâhilinde değerlendirilmesi gerektiği fikri benimsenmektedir.¹⁴

Çevrekırımın bir uluslararası suç olarak kabul edilmesi görüşünün desteklenmesinin nedenlerinden bir diğeri ise çevrekırım suçu ile bireylerin çevreye kasten ve kalıcı bir şekilde zarar vermeleri sonucunda herhangi bir yaptırımla karşılaşmaları dolayısıyla hesap verme (*accountability*) konusunda ortaya çıkan ihtiyacın karşılanacağına inanılmasıdır. Çünkü söz konusu eksiklik, mevcut çevresel sorunların daha da artmasına ve hukuk sistemine güvenilirliğin kaybolmasına neden olmaktadır.¹⁵ Ancak, çevrekırım uluslararası bir suç olarak varlık kazandığında bu suçu işleyen kişiler ciddi boyutlardaki çevresel zararlardan sorumlu tutularak yargılanacak ve bu sayede uluslararası hukukta çevresel zarara ilişkin hesap verebilirlik boşluğu doldurulmuş olacaktır.¹⁶

Yeni bir uluslararası suç olarak çevrekırımın varlık kazanması gerektiği görüşünün desteklenmesindeki en temel neden ise çevrekırım suçu sayesinde bireylerin herhangi bir eylemi gerçekleştirmeden önce ortaya çıkması muhtemel çevresel zararları dikkate alacakları ve bu zararların meydana gelmemesi hususunda daha ihtiyatlı davranarak hareket edecekleri düşüncesidir. Bunun nedeni uluslararası ceza hukukunda bir eylemin işlenmesi halinde bireylerin cezai sorumluluğunun doğmasından ve cezai bir yaptırımla karşılaşmalarından dolayı o eylemin gerçekleştirilmesinin caydırıcı hale gelmesidir. Dolayısıyla uluslararası ceza hukukunun caydırıcı olma özelliğinden çevrenin korunması bakımından da yararlanılması gerektiği değerlendirilmektedir.¹⁷ Bu bağlamda, çevrekırım suçunun, bireyler için çevreye ciddi derecede zarar verecek bir eylemi gerçekleştirmeleri hususunda bir uyarı görevi göreceği ve çevresel zarar sonucunda bireylere yüklenen cezai yaptırımın caydırıcı bir neden olarak çevresel zararların oluşmasını önleyeceği kabul edilmektedir.¹⁸

¹³ Gray (n 8) 271.

¹⁴ Kelsey Ferris, 'The World's Big Tech Threat that is not Being Taken Seriously: Ecocide and the Inadequacies of International Environmental Law' (2022) 21(2) *Journal of International Business and Law* 281.

¹⁵ Rosemary Mwanza, 'The Right to a Healthy Environment as a Catalyst for the Codification of the Crime of Ecocide' (2023) 117 *AJIL Unbound* 193.

¹⁶ James Harrison, 'Significant International Environmental Law Developments: 2022-2023' (2023) 35(3) *Journal of Environmental Law* 467-479.

¹⁷ Tasneem Kausar, 'International Environmental Crime: Concept, Scope and Possibility' 2001(1) *Pakistan Law Review* 110 vd.

¹⁸ Dharendra Singh Yadav, 'Ecocide: The Missing Convention' (2022) 5(3) *International Journal of Law Management & Humanities* 458.

Çevrekırımın uluslararası bir suç olarak kabul edilmesi görüşü sadece çevrenin korunması için bir gereklilik olmasından dolayı değil; aynı zamanda çevrekırımın aslında var olan ama uluslararası hukuk tarafından kabul edilmesi geç kalınan bir suç¹⁹ olarak değerlendirilmesinden dolayı da savunulmaktadır. Bu görüş uyarınca aslında çevrekırım, Roma Statüsü'nün hazırlık aşamasında barışa karşı bir suç olarak kabul edilmişken; devletlerin uzlaşamaması sonucu uluslararası suç olmaktan çıkarılmıştır.²⁰ Bu durumun nedeni, soykırım suçunun Nazi Almanyası'nın II. Dünya Savaşı'nı kaybetmesinden dolayı uluslararası bir suç olarak kabul edildiği; ancak, Vietnam Savaşı'nda ABD'nin savaşı kaybeden taraf olarak nitelendirilmemesinden dolayı savaşın sorumlusunun ABD olarak gösterilemediği ve çevrekırımın bir suç olarak varlık kazanamadığı şeklinde belirtilmektedir.²¹ Ancak, küresel adaletin sağlanması için dünyadaki barış ve güvenlik ortamını bozan eylemleri gerçekleştiren herkesin sorumluluğunun doğması gerekmektedir ve dolayısıyla çevrekırımın da en kısa zamanda uluslararası suçlardan biri olarak kabul edilmesi beklenmektedir.²²

Çevrekırımın bir uluslararası suç olarak varlık kazanması gerektiği görüşü yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı öğretilerde birçok düşünür tarafından benimsenmekte ve tüm dünyada buna ilişkin girişimler ve çalışmalar desteklenmektedir.²³ Ancak söz konusu suçun varlığı ile çevresel tahribatın tamamen ortadan kalkması mümkün olmayacaktır. Nitekim uluslararası suçların varlığı bu suçları oluşturan fiillerin işlenmesini tamamen önleyemediği gibi söz konusu düzenlemelere rağmen bu suçlar işlenmektedir.²⁴ Ancak, çevrekırımın uluslararası bir suç

¹⁹ ibid.

²⁰ Aslında daimî bir uluslararası ceza mahkemesi kurma amacı ile hazırlanan ve uluslararası ceza mahkemesinin yargı yetkisine giren uluslararası suçların belirlendiği Roma Statüsü'nün hazırlık aşamasında çevrekırımın uluslararası bir suç olarak tanınması gerektiğine ilişkin de çalışmalar yapılmış ve 1991 tarihinde "İnsanlığın Barış ve Güvenliğine Karşı Suçlar" adı altında oluşturulan taslak metnin 26. maddesinde çevreye kasıtlı olarak ciddi boyutta zarar veren eylemlerin cezalandırılacağı belirtilmiştir. 'Report of the International Law Commission on the Work of its Forty-Third Session' UN Doc. A/ CN.4/SER.A/1991/Add.1 (Part 2) (1991) <<https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213621660c007/read>> Erişim tarihi 29.11.2024; Ancak, çevrekırımın da bir uluslararası suç olarak düzenlenmesine ilişkin oluşturulan bu madde 1996 yılında tamamlanan taslak metinden çıkarılmıştır. Greene (n 8) 16; Gray (n 8) 265.

²¹ Richard A. Falk, 'Environmental Warfare and Ecocide-Facts, Appraisal and Proposals' (1973) 4(1) *Bulletin of Peace Proposals* 91.

²² Eliseus Wilson Obilor ve Ikenga K. E. Oraegbunam, 'International Environmental Crimes: Examining the Ontology, Typology and Ecology' (2020) 2(3) *International Journal of Comparative Law and Legal Philosophy* 143.

²³ Sadece öğretilerde yer alan destekçiler için değil; her alanda çevrekırım suçunun kabul edilmesi görüşünü savunanlar için bkz.: <<https://www.stopeccocide.earth/notable-supporters>> Erişim tarihi 11.05.2025.

²⁴ Rusya ile Ukrayna Devleti ve İsrail ile Filistin Devleti arasında yaşanan silahlı çatışmalar göz önünde bulundurulduğunda soykırım, insanlığa karşı işlenen suçlar ya da savaş suçlarının Roma Statüsü'nde uluslararası bir suç olarak düzenlenmelerine rağmen günümüzde işlenmeye devam

olarak kabul edilmesi ile çevresel zararlara ilişkin cezasızlığın ortadan kaldırılacağı ve uluslararası toplumda çevre katliamına karşı da diğer uluslararası suçlarda olduğu gibi bir ahlaki öfke oluşacağı; dolayısıyla, en azından ciddi boyuttaki çevresel zararların oluşmasını önleyeceği ya da yavaşlatacağı düşünülmektedir.²⁵

Çevrekırımın uluslararası bir suç olarak var olması için uluslararası çevre hukukunun ve uluslararası ceza hukukunun birleşmesi ve iki uluslararası hukuk dalının ortak bir küme oluşturması gerekmektedir.²⁶ Ancak, uluslararası ceza hukuku ve uluslararası çevre hukuku her ne kadar uluslararası hukukun alt dalları olsa da farklı iki hukuk disiplindir ve bu iki hukuk dalının da kendilerine has birtakım temel ilkeleri ve özellikleri bulunmaktadır. Bu nedenle, çevrenin uluslararası ceza hukuku ile korunması gerektiği fikri benimsense de uluslararası ceza hukukunun temel ilke ve özelliklerinin uluslararası çevre hukukuna nasıl ve ne ölçüde uygulanacağı hususunda farklı görüşler ortaya atılmış ve çevrekırımın uluslararası bir suç olarak sahip olacağı özellikler bakımından farklı görüşler benimsenmiştir.

A. Kusur Sorumluluğuna İlişkin Görüşler

Hukuk düzeninde kusur kavramı, kişinin gerçekleştirdiği eylemden dolayı hukuk düzenine sadakatsizlik göstermiş olması ve bu sadakatsizlik sonucunda söz konusu eylemin ve bu eylemden ötürü failin kınanabilmesi anlamına gelmektedir.²⁷ Bu bağlamda, bir kişinin kusurundan bahsedilebilmesi için öncelikle o kişinin kusur yeteneğine sahip olması yani kişinin, eyleminin hukuki sonuçlarını algılaması ve buna göre davranışlarını yönlendirebilmesi gereklidir. Sonuç olarak kusur ilkesi uyarınca, aslında kişinin hukuka uygun hareket edebilme imkânı varken hukuka aykırı bir davranışı seçmiş olması ve bu davranışı gerçekleştirmesi halinde kişinin sorumluluğundan bahsedilebilmektedir. Kusursuz sorumluluk ise bireylerin herhangi bir kusuru olmasa dahi gerçekleştirdikleri bir fiil nedeniyle meydana gelen sonucun hukuka aykırı olmasından dolayı ortaya çıkan zararı tazmin etme yükümlülüğünün doğması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, kişinin sorumlu tutulması için sorumluluğu doğuran olay ile zarar arasında nedensellik bağının kurulması yeterlidir. Aslında kusursuz sorumluluk

ettiği değerlendirilmektedir. Bkz.: <<https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine>; <https://www.icc-cpi.int/palestine>> Erişim tarihi 11.02.2025.

²⁵ Bu noktada önemli olan, çevre katliamının uluslararası bir suç olduğunun ahlaki olarak kabul edilmesi ve bunun hukuka dahil edilmesi için gerekli süreçlerin başlatılmasıdır. Bronwyn Lay, Laurent Neyret, Damien Short, Michael Urs Baumgartner ve Antonio A. Oposa, 'Timely and Necessary: Ecocide Law as Urgent and Emerging' (2015) 28 *Journal of Jurisprudence* 437; Ammar Bustami ve Marie-Christine Hecken, 'Perspectives for a New International Crime against the Environment: International Criminal Responsibility for Environmental Degradation under the Rome Statute' (2021) 11(1) *Goettingen Journal of International Law* 163.

²⁶ Darryl Robinson, 'Ecocide- Puzzles and Possibilities' (2022) 20(2) *Journal of International Criminal Justice* 314 vd.

²⁷ Serkan Meraklı, *Ceza Hukukunda Kusur* (Güncellenmiş ve Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Seçkin Yayınları 2024) 34.

kavramı, teknolojik gelişmeler ile ortaya çıkan ve insanlık adına oldukça yarar sağlayan buluşların kaçınılmaz olarak tehlike unsuru da taşıdığı ve bu buluşların herhangi bir zarar meydana getirmesi halinde doğan zararın giderilmesinin hakkaniyetli olacağı düşüncesi ile ortaya çıkmıştır. Bu durumda tehlikeli bir durum yaratan ya da belirli bir özenin gösterilmesi gereken hallerde zararın doğmasına sebep olan kimsenin, zararı ödemesi gerekmekte ve bireylerin sadece hukuki yani tazmin sorumluluğu doğmaktadır.²⁸

Ceza hukuku, sadece kusuru bulunan kişileri cezalandırmayı amaçlamakta ve bu amaç doğrultusunda kusur sorumluluğu ceza hukukunun temel bir ilkesi olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda gerek ulusal ceza hukuk sistemlerinde gerek uluslararası hukukta kusur ilkesi temel ilke olarak kabul edilmekte ve bireylerin cezai sorumluluğunun doğması için kusurlarının varlığı aranmaktadır. Nitekim UCM Statüsünde kusur yeteneğini etkileyen durumlara yer verilmesinin gerekçesi de, kusur sorumluluğunun uluslararası ceza hukuku bakımından temel ilke olarak kabul edilmesidir.²⁹

Çevrekırımın uluslararası bir suç olarak kabul edilmesi halinde ceza hukukunun temel ilkesi olarak kabul edilen kusur ilkesinin çevrekırım suçu bakımından da geçerli olması ve çevrekırım suçunun diğer uluslararası suçlar gibi kusur ilkesine dayandırılarak varlık kazanması beklenmektedir. Ancak, öğretide çevrenin daha etkili bir şekilde korunması için diğer uluslararası suçlardan farklı olarak çevrekırım bakımından kusursuz sorumluluğun geçerli olması gerektiği görüşü birtakım düşünürler tarafından savunulmaktadır.³⁰ Bunun nedeni, uluslararası çevre hukukunun çevreyi henüz ona bir zarar gelmeden korumayı amaçladığı;³¹ bu bağlamda, uluslararası çevre hukuku bakımından bireylerin zaten çevreye zarar vermemek için ihtiyatlı davranmak zorunda oldukları ve uluslararası ceza hukuku bakımından da bireylerin çevresel zarara neden olabilecek tehlikeli bir durum yaratmalarından ve çevreye zarar vermeseler dahi ihtiyatlı davranmamaları ve zararı önlemeye yeltenmemeleri dolayısıyla gerekli özeni göstermemeleri nedeniyle sorumluluklarının doğması gerektiği düşüncesidir.³² Nitekim bu görüş uyarınca uluslararası ceza hukuku ve uluslararası çevre hukuku birbirine entegre edilirken kusur ilkesi çevrekırım suçunun özelliklerinden biri olarak düzenlenme-

²⁸ Fikret Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (25. Baskı, Yetkin Yayınları 2020) 558 vd.

²⁹ R Murat Önok, *Uluslararası Ceza Divanı'nı Kuran Roma Statüsü ile Türk Ulusal Mevzuatının Maddi Ceza Hukuku Kuralları Yönünden Uyumuna Dair Rapor* (Uluslararası Ceza Mahkemesi Komisyonu) 59.

³⁰ Çevrekırımın uluslararası bir suç olması için etkili çalışmalar yapan Higgins ve Gray bu düşünürler arasındadır. Bkz.: Polly Higgins, *Eradicating Ecocide: Laws and Governance to Prevent the Destruction of Our Planet* (2. Baskı, Shephard-Walwyn 2016); Gray (n 8) 218; Kausar (n 17) 120.

³¹ Uluslararası çevre hukukunun amaçları doğrultusunda çevre hukukunun temeli olarak oluşturulan ilkeler için bkz.: Ahmet M. Güneş, *Çevre Hukuku* (Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 6. Baskı, Adalet Yayınevi 2024) 53 vd.

³² Gray (n 8) 269.

yecek ve söz konusu suç, ceza hukukunun en temel ilkelerinden biri olan kusur ilkesinin bir istisnası olarak varlık kazanacaktır. Sonuç olarak kusursuz sorumluluğun çevrekırım bakımından uygulanması halinde, herhangi bir kusurları olmasa dahi çevresel zararların temelinde var olan tehlike unsurunun gerçekleşmesinden dolayı bireyler, birer fail olarak kabul edilerek haklarında cezai sorumluluk söz konusu olacak ve tazmin etme yükümlülüğü dışında hapis cezası gibi özgürlüğü bağlayıcı yaptırımlara da maruz kalabilecektir.

Çevrekırımın kusursuz sorumluluğa dayalı bir uluslararası suç olarak düzenlenmesi halinde; bireyler, kendilerine hiçbir şekilde kusur isnat edilmemesine rağmen tüm dünya tarafından en ciddi ve tehlikeli suçlar olarak kabul edilen bir suç ile yargılanacaktır. Ancak, bu durum dünyadaki barış, güvenlik ve esenliği yok eden fiilleri cezasız bırakmayarak tüm dünyada adaleti sağlamayı amaçlayan uluslararası ceza hukukunun var olma amacı ile uyuşmamaktadır. Çünkü uluslararası ceza hukukunun hiçbir kusuru olmayan bir kişiyi cezalandırmaya çalışması adalet arayışına aykırıdır. Bu bağlamda, her ne kadar kusursuz sorumluluğa dayalı bir uluslararası suç olarak düzenlenmesi gerektiği öğretide birtakım düşünürler tarafından desteklense de çevrekırımın, henüz başka bir ilkenin yerine ikame edilemediği bir ilke olarak uluslararası ceza hukuku açısından da mutlak uygulanması gereken kusur ilkesi bağlamında oluşturulması görüşü öğretilerde daha fazla destek bulmaktadır. Nitekim 2021 yılında Bağımsız Uzman Grubu tarafından oluşturulan ve 9 Ekim 2024 tarihinde Roma Statüsü'ne eklenmesi 3 taraf devletçe resmi olarak teklif edilen çevrekırım suçu başta olmak üzere birçok çevrekırım suçu tanımı, kusur ilkesi esas alınarak hazırlanmış³³ ve çevrekırımın uluslararası bir suç olması halinde diğer uluslararası suçlar gibi cezalandırmanın gerekliliği olarak kusur ilkesini bünyesinde barındırması düşüncesi desteklenmiştir. Keza, Bağımsız Uzman Grubu tarafından oluşturulan tanımda, bireylerin “*çevreye şiddetli ve geniş çapta ya da uzun vadeli bir biçimde zarara yol açmasının kuvvetle muhtemel olduğunun bilincinde*” zarar vermesi halinde çevrekırım suçunun oluşacağı belirtilerek; kişinin hukuka aykırı fiili seçmesi ve bu fiili gerçekleştirmesi halinde bireye cezai sorumluluk yüklenmiştir.³⁴ Sonuç olarak, öğretide çevrekırım suçunun kusursuz sorumluluk dâhilinde düzenlenmesine ilişkin görüşler yer alsa da çevrekırımın uluslararası bir suç olarak varlık kazanması halinde kusur ilkesi bağlamında düzenlenmesi gerektiği savunulmak-

³³ 2021 yılında çevrekırım suçunun tanımlanması amacıyla kurulan Bağımsız Uzman Grubu tarafından Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne sunulmak üzere hazırlanan çevrekırım suçu tanımı doğrultusunda oluşturulan AB Direktifi başta olmak üzere kusur ilkesine dayanarak oluşturulan ülkelerin ceza kanunlarında yer alan çevrekırım tanımları için bkz.: <<https://ecocidelaw.com/selected-previous-drafts/>; <<https://ecocidelaw.com/european-law-institute-project/>> Erişim tarihi 30.11.2024.

³⁴ 2021 yılında çevrekırım suçunun tanımlanması amacıyla kurulan Bağımsız Uzman Grubu tarafından Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne sunulmak üzere hazırlanan çevrekırım suçu tanımı için bkz.: Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide Commentary and Core Text (n 12).

ta ve çevrekırım suçuna ilişkin tanımların kusur sorumluluğun dikkate alınarak oluşturulduğu değerlendirilmektedir.

B. Bireysel Cezai Sorumluluğa İlişkin Görüşler

Ceza hukukunda mahkemelerce sadece gerçek kişilerin yargılanacağı ve bireylerin işledikleri suçlardan şahsen sorumlu olduğu belirtilerek bireysel cezai sorumluluk ilkesi (suç ve cezaların şahsiliği ilkesi) benimsenmiştir. Söz konusu ilke, ulusal ceza yargı sistemlerinin³⁵ yanı sıra uluslararası ceza hukuku bakımından da kabul edilmiştir. Bu bağlamda, UCM'nin yargı yetkisine giren suçlardan dolayı başta devletler olmak üzere tüzel kişilerin cezai sorumluluğu kabul edilmekte ve cezai müeyyideye bağlı bir uluslararası hukuk kuralının ihlal edilmesi halinde, sadece bireyler cezai bir yaptırım ile sorumlu tutulmaktadır.³⁶

Çevrekırımın uluslararası bir suç olarak kabul edilmesi halinde diğer uluslararası suçlarda olduğu gibi çevrekırım suçunu işleyen failer bakımından da bireysel cezai sorumluluğun doğması ve tüzel kişilerin değil; gerçek kişilerin cezai yaptırıma tabi tutulması beklenmektedir. Ancak çevrekırımın uluslararası bir suç olarak kabul edilmesini destekleyen birtakım düşünürler tarafından, bu suçu oluşturacak fiillerin gerçek kişilerden ziyade devletler gibi kamu tüzel kişilerin yanı sıra şirketler gibi özel hukuk tüzel kişileri tarafından gerçekleştirilmesinden dolayı; çevrekırım suçunun, bireysel cezai sorumluluğun yanı sıra tüzel kişilerin de cezai sorumluluğunun doğmasını sağlayacak şekilde oluşturulması gerektiği fikri benimsenmektedir.³⁷ Söz konusu görüşü destekleyen düşünürlerce, devletler ve şirketler kâr elde etme amacı ile hareket ederek çevreye her açıdan zarar verebilirken ve aslında söz konusu tüzel kişilerin dava açabilme ve kendi kişiliklerini savunabilme imkanları varken; kurgusal bir varlık olarak değerlendirilerek çevreye verdikleri zararlardan dolayı cezai bakımdan sorumlu tutulmalarını eleştirilmektedir.³⁸ Bu bağlamda diğer uluslararası suçlardan farklı olarak, çevrekırım suçunun tüzel kişilerin de cezai sorumluluğunu doğuracak şekilde düzenlenmesi gerektiği görüşü savunulmaktadır.³⁹ Ayrıca çevrekırım bakımından

³⁵ Fransa ve İtalya ceza hukuku sisteminde, bireysel ceza sorumluluğunun yanı sıra tüzel kişilerin de cezai sorumluluğu bulunmakta ve buna ilişkin hükümler düzenlenmektedir. Bkz.: 'Criminal Code of the French Republic' (1994, değişiklik 2020) m 60.

³⁶ Söz konusu ilke Roma Statüsü m. 25'te "Cezaların Şahsiliği" başlığı altında düzenlenmektedir.

³⁷ Gray (n 8) 219; Anna Jenkin, 'The Case for an International Crime of Ecocide' (2022) 26 *New Zealand Journal of Environmental Law* 225; Damien Short ve Martin Crook, *The Genocide-Ecocide Nexus* (Routledge 2022) 246.

³⁸ Çevrekırım suçu bakımından etkili ve önemli çalışmalar yapan Higgins de çevrekırım suçu bakımından tüzel kişilerin cezai sorumluluğunun doğması gerektiğini belirtmektedir.

³⁹ Nitekim 16 Ocak 2008 tarihinde Paris Ceza Mahkemesi tarafından bir tüzel kişi olan Total SA, çevreye zarar verdiği gerekçesiyle yargılanmış ve hakkında 375000 Euro para cezasına hükmedilmiştir. Söz konusu karar, çevrekırım suçu bakımından tüzel kişilerin cezai sorumluluğun var olabileceği görüşünü destekleyenlerce bu düşüncenin gerçekleştirilebilir olduğunu gösteren bir kanıt olarak değerlendirilmiştir. Gizem Dursun Özdemir, 'Ekokırım Suçu ve Bazı Değerlendirmeler' (2023)

tüzel kişilerin cezai sorumluluğunun doğması halinde uluslararası ceza hukukunun caydırıcı özelliğinin devletler ve şirketler bakımından da etkili olacağı ve bu durumda devletler ve şirketlerin herhangi bir adım atarken ortaya çıkma ihtimali olan çevresel zararları daha ciddi bir şekilde değerlendirerek çevreye zarar vermeme hususunda daha ihtiyatlı bir şekilde davranacakları düşünülmektedir.⁴⁰ Aslında tüzel kişilerin ceza hukukunda fail olabilmesine ilişkin tartışmalar uzun bir geçmişe sahiptir ve tüzel kişilerin fail olabilmesinin lehine veya aleyhine ileri sürülen görüşlerin üzerinde yükseldiği gerekçelerin, konumuz bakımından da geçerli olduğunu ifade etmek gerekir.

Uluslararası ceza hukukunda yer alan mevcut temel ilke ve kurallarının uluslararası bir suç olması hedeflenen çevrekırım bakımından da geçerli olması gerektiğini savunanlar ise bireysel cezai sorumluluğun çevrekırım suçunu da kapsayan bir ilke olması gerektiği ve bu ilkenin uluslararası ceza hukukunun caydırıcı olma özelliği bakımından çevrenin korunması hususunda yeterli ve etkili bir sonuç doğuracağı kanısındadır. Bu görüşü destekleyen düşünürler savunmalarını Roma Statüsü m. 28’de yer alan düzenlemeye dayandırmaktadır. Söz konusu hüküm uyarınca, etkin yetki ve kontrol gücünü elinde bulunduran komutanların ve üst rütbelilerin astlarının işlediği eylemlerden dolayı cezai sorumluluğu doğmaktadır.⁴¹ Bu bağlamda, tüzel kişilerin sorumluluğu yerine; etkin bir şekilde faaliyette bulunan ve şirketlerin yönetim ve denetim yetkilerini elinde bulunduran üst düzey yöneticilerin, direktörlerin ya da CEO’ların tüzel kişilerin üst sorumluları olarak değerlendirilmesi ve bu kişilerin Roma Statüsü m. 28 uyarınca çevrekırım suçu bakımından cezai sorumluluklarının doğması ile birlikte mahkemece yargılanarak haklarında cezai müeyyide uygulanması gerektiği ifade edilmektedir. Aynı zamanda, ulusal ceza hukuku sistemlerince henüz tüzel kişiler hakkında cezai sorumluluğun kabul edilmemesinden dolayı uluslararası ceza hukukunda tüzel kişilerin cezai sorumluluğunu kapsayacak şekilde genişletilmesi uygun görülmemektedir. Bunun nedeni, tüzel kişilerin cezai sorumluluğunun uluslararası ceza hukukunda kabul edilmesi halinde; devletlerin ulusal ceza hukuk sistemlerinde yargılama yapmaya muktedir olmadıkları ya da isteksiz olduğu durumlarda uluslararası ceza mahkemesinin devreye girmesi anlamına gelen tamamlayıcılık ilkesinin⁴² neredeyse hiçbir devletin kabul etmediği tüzel kişilerin cezai sorumluluğunun uluslararası ceza hukukunda tanınması nedeniyle ve ulusal ceza hukuk

18(203) *Terazi Hukuk Dergisi* 76.

⁴⁰ Singh Yadav (n 18) 458.

⁴¹ Olgun Değirmenci, ‘Uluslararası Ceza Hukukunda Komuta Sorumluluğu’ (2008) 3(8) *Ceza Hukuku Dergisi* 82 vd.

⁴² Tamamlayıcılık ilkesi Roma Statüsü’nün Başlangıç kısmında düzenlenmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: ‘Transitional justice in the DRC The 2014 Amnesty Law and the Principle of Complementarity – Quid Juris?’ in Triestino M (ed), *The International Criminal Court in Search of its Purpose and Identity* (Routledge 2015) 174-189.

sistemlerinde tüzel kişiler hakkında cezai yargı yoluna başvurulmadığı gerekçeyle ikincil yargı organı olan uluslararası ceza yargılamasının doğrudan uygulanmasını zorunlu hale getirerek bu ilkeyi geçersiz hale getireceği yönündeki değerlendirmedir.⁴³ Sonuç olarak, her ne kadar uluslararası ceza hukukunun temel ilkelerinden biri olan bireysel cezai sorumluluk ilkesinin çevrekırım suçu bakımından varlığı birtakım akademisyenler tarafından sorgulansa da öğretilerde kabul edilen görüş, söz konusu ilkenin çevrekırım suçu bakımından da geçerli olması gerektiğidir ki; çevrekırım suçu tanımları bu ilke esas alınarak düzenlenmektedir.⁴⁴

C. Yetkili Kılınacak Mahkemeye İlişkin Görüşler

Çevrekırımın bir uluslararası suç olarak var olması gerektiğinin kabulü, söz konusu suçu oluşturan eylemlerin gerçekleşmesi halinde faillerin hangi mahkemede yargılanması gerektiği sorununun gündeme getirmiş ve konuya ilişkin farklı görüşler ortaya atılmıştır.

Çevrekırımın bir uluslararası suç olarak kabul edilmesi halinde çevrekırım suçuna ilişkin yetkili kılınacak mahkemenin Roma Statüsü ile kurulan uluslararası, tek ve daimî olan Uluslararası Ceza Mahkemesi olması gerektiği fikri öğretilerde baskın görüştür. Bunun nedeni UCM zaten uluslararası suçların yargılanması hususunda meşruiyetini kanıtlamış bir mahkemedir.⁴⁵ Aynı zamanda, bu görüşe göre çevrekırımın UCM'nin kurucu antlaşması olan Roma Statüsü'ne dahil edilmesi beklenmektedir⁴⁶ ki; bu durumda Mahkeme çevrekırım suçu bakımından da doğrudan yargı yetkisine sahip olacaktır. Ancak, uluslararası hukukun bir alt dalı olan uluslararası çevre hukukunun, UCM ve uluslararası ceza hukuku konularına hâkim UCM Yargıçlarının uzmanlık alanına girmemesinden dolayı Yargıçların, çevrekırımı ilişkin etkili ve gerekli kararlar veremeyeceği düşüncesi de öğretilerde oldukça savunulmaktadır. Ayrıca çevresel zararlara neden olan devletler başta olmak üzere birçok devletin henüz Roma Statüsü'ne taraf olmaması,⁴⁷ çevrekırımın uluslararası bir suç olması halinde faillerin UCM'den farklı bir mahkemede yargılanması gerektiği fikrinin benimsenmesine neden olmaktadır.

Çevrekırımın uluslararası bir suç olması halinde UCM'den farklı bir mahkemenin yargı yetkisine girmesi gerektiği görüşünü destekleyen birtakım dü-

⁴³ Otto Triffterer ve Kai Ambos (eds), *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary* (3. Baskı, C.H. Beck/Hart/Nomos 2016) 986.

⁴⁴ bkz.: <<https://ecocidelaw.com/selected-previous-drafts/>; <https://ecocidelaw.com/european-law-institute-project/>> Erişim tarihi 30.11.2024.

⁴⁵ Tezcan, Erdem ve Önok (n 10) 364 vd.; Söz konusu Mahkeme'ye karşı yapılan eleştiriler için ayrıca bkz.: ibid 442 vd.

⁴⁶ Keza 2010 yılında Polly Higgins tarafından ve 2021 yılında Bağımsız Uzman Grubu tarafından çevrekırımın beşinci bir uluslararası suç olarak varlık kazanması için Roma Statüsü'ne yeni bir suç olarak eklenilmesi teklif edilmiştir.

⁴⁷ ABD, Rusya, Çin ve Hindistan gibi çevresel zararlara büyük ölçüde neden olan devletler Roma Statüsü'ne taraf bulunmamaktadır. <<https://asp.icc-cpi.int/states-parties>> Erişim tarihi 10.05.2025.

şünürler tarafından Birleşmiş Milletler'in yargı organı olan Uluslararası Adalet Divanı (UAD)'nın çevrekırım suçu bakımından yetkilendirilmesi gerektiği fikri benimsenmektedir. Bunun nedeni, UAD'nin zaten var olan bir uyuşmazlık çözüm mekanizması olmasından hareketle yeni bir mahkeme kurma masrafının ortaya çıkmayacağı düşüncesidir.

Çevrekırım suçu bakımından yargı yetkisine ilişkin savunulan diğer bir görüş ise sadece çevrekırım suçlarını soruşturmak ve yargılamak için "Uluslararası Çevre Mahkemesi" adı altında yeni bir uluslararası mahkemenin kurulmasıdır.⁴⁸ Yeni mahkeme ile sadece ceza davalarına ilişkin değil; aynı zamanda hukuk davalarına ilişkin de yargılamaların yapılabilmesi, dolayısıyla çevreye ilişkin her türlü zararı doğuran ve kusursuz sorumluluk hallerini ortaya çıkaran fiiller bakımından çevre mahkemesinin yetkili olabileceğine inanılmaktadır.⁴⁹

Çevrekırımın UAD'nin yargı yetkisi dâhilinde bir uluslararası suç olarak varlık kazanması görüşü değerlendirildiğinde, UAD'nin sadece devletler üzerinde yargı yetkisinin bulunduğu; dolayısıyla, UAD'de bireylerin değil devletlerin yargılandığı ve mevcut halde bireysel cezai sorumluluk ilkesi bağlamında çevrekırım suçunu işleyen faillerin bu Mahkemede yargılamasının söz konusu olamayacağı gözlemlenmektedir.⁵⁰ Diğer görüş bakımından ise çevrekırım suçunu yargılayacak bir mahkemenin kurulması için öncelikle söz konusu mahkemeyi kuran bir antlaşmanın oluşturulması ve bu antlaşmaya, devletlerce belirlenen sayıda devletin taraf olması gerekmektedir ki; bu antlaşmaya her devletin taraf olup olmayacağı ve mahkemenin UCM'den daha fazla ülkenin üzerinde yargı yetkisine sahip olup olmayacağı bilinmemektedir. Aynı zamanda, çevrenin korunmasına ilişkin yeni bir mahkemeyi kuracak antlaşmayı devletlerin imzalamasını ve mahkemenin oluşmasını beklemek çevrenin korunması bakımından daha fazla vakit kaybına neden olabilir. Yeni bir mahkemenin kurulmasının ayrı bir masrafa neden olacağı da göz önünde bulundurulduğunda, yeni bir mahkeme kurmak yerine UCM'nin diğer uluslararası suçlar gibi çevrekırım suçu için de yargılama mekanizması

⁴⁸ Bu görüşü savunanlar bakımından, çevrekırım suçunun Roma Statüsü'ne dahil edilmesi yerine yeni bir uluslararası antlaşmanın kabulü ile yeni bir çevre mahkemesinin ve çevrekırım suçunun varlık kazanması gerektiği ileri sürülmektedir. Mark A. Drumbl, 'International Human Rights, International Humanitarian Law and Environmental Security: Can the International Criminal Court Bridge the Gaps?' (2000) 6(2) *ILSA Journal of International & Comparative Law* 325; Frederic Megret, 'The Problem of an International Criminal Law of the Environment' (2011) 36(2) *Columbia Journal of Environmental Law* 202.

⁴⁹ Kelly Pisimisi, 'Criminalizing Environmental Degradation and Devastation: New Prospects for the ICC Rome Statute' (2023) 38(2) *American University International Law Review* 457; Aditi Jain ve Charu Soni, 'Ecocide: A New International Crime' (2021- 2022) 2(2) *Jus Corpus Law Journal* 633.

⁵⁰ Nitekim, 1993 yılında Uluslararası Adalet Divanı tarafından çevreye ilişkin uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulması amacıyla bir Daire kurmuş; ancak, davaların uzmanlık gerektirmediğinden ve davaların çevre davası olarak tanımlanmasının zorluğundan dolayı 2006 yılında söz konusu Daire kaldırılmıştır. <<https://www.icj-cij.org/chambers-and-committees>> Erişim tarihi 30.11.2024.

olarak varlık kazanması gerektiği değerlendirilmektedir. Nitekim 9 Eylül 2024 tarihinde Vanuatu, Fiji ve Samoa UCM'ye 2021 yılında Bağımsız Uzman Grubu tarafından oluşturulan çevrekırım tanımının⁵¹ Roma Statüsü'ne dahil edilmesi için resmi olarak öneri sunmuştur.⁵² Bu bağlamda, çevrekırım suçunun Roma Statüsü'ne dahil edilerek varlık kazanması ve UCM'nin yargı yetkisi içerisinde yer alması beklenmektedir.

II. ÇEVREKIRIMIN ULUSLARARASI BİR SUÇ OLARAK DÜZENLENMESİ ALEYHİNDE GÖRÜŞLER

Günümüzde, çevrenin artık çevrekırım adı altında uluslararası bir suç olarak korunması gerektiği fikri büyük ölçüde kabul görse ve bu kabul uluslararası alanda desteklense de öğretilde, çevrekırımın uluslararası bir suç olarak varlık kazanmaması gerektiği görüşü birtakım düşünürler tarafından hala savunulmaktadır.⁵³ Bunun en temel nedeni olarak da çevrenin henüz *jus cogens* (emredici norm) niteliği taşıyan bir insan hakkı olarak değerlendirilemeyeceğinden dolayı bir ceza hukuku normu ile korunamayacağı düşüncesidir.⁵⁴

Ceza hukuku, korunan hukuki değerlerin ihlalinde veya suçunun konusunun tehlikeye düşürülmesi veya zarara uğratılması halinde son araç (*ultima ratio*)⁵⁵ olarak devreye girmektedir. Bu kapsamda söz konusu zararın veya tehlikenin mevcut eylem bakımından giderilmesi, gelecekteki eylemlerin önlenmesi açısından hukukun diğer dalları ile yeterli koruma sağlandığı ölçüde ceza hukuku uygulanır bir araç olarak dikkate alınmayacaktır. Ceza hukukunun suçun konusunun uğradığı zarar veya zarar tehlikesi bakımından devreye girerek, ceza hukuku yaptırımı ile önleyicilik görevini yerine getirmesi başka bir ceza hukuku ilkesinin varlığı ile bağlantılıdır. Bu kapsamda söz konusu eylemin ve eyleme uygulanacak yaptırımın, eylemden önce öngörülebilir ve erişilebilir bir norm ile belirlenmesi gereklidir (suçta ve cezada kanunilik ilkesi). Uluslararası ceza hukukuna bakıldığında da cezai müeyyidelerin aynı amaç ile oluşturulduğu görülmektedir. Bu

⁵¹ Çevrekırım suçunun tanımı için oluşturulan “Çevrekırım Suçu Hukuki Tanım İçin Bağımsız Uzman Grubu Şerh ve Temel Metin”de UCM'nin yargı yetkisi dahilinde olan uluslararası suçların yer aldığı Roma Statüsü'nün 5. maddesinin 1. fıkrasına, çevrekırım suçunun (e) bendi şeklinde eklenmesi belirtilmiştir.

⁵² Söz konusu devletler, Roma Statüsü'ne dolayısıyla UCM'ye taraf olmakla birlikte; Roma Statüsü m. 121 uyarınca bu resmi teklifi Roma Statüsü'nü değiştirme yetkisini haiz Taraf Devletler Meclisi'ne yapmışlardır. Söz konusu teklifin kabul edilmesi için yine aynı madde uyarınca taraf devletlerin üçte iki oyu gerekmektedir.

⁵³ Danuta Palarczyk, ‘Ecocide Before the International Criminal Court: Simplicity is Better Than an Elaborate Embellishment’ (2023) 34 *Crim Law Forum* 147–207.

⁵⁴ Donna Minha, ‘The Possibility of Prosecuting Corporations for Climate Crimes before the International Criminal Court: All Roads Lead to the Rome Statute?’ (2020) 41(3) *Michigan Journal of International Law* 534.

⁵⁵ *Ultima ratio* ilkesi hakkında geniş bilgi için bkz.: Ozan Ercan Taşkın, ‘Son Çare (Ultima Ratio) Olarak Ceza Hukuku’ (2016) 15(1) *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 59–91.

bağlamda, uluslararası ceza hukukunda tüm insanlığın yani uluslararası toplumun mevcut insan haklarına bağlı bir hukuki menfaati ihlal edildiğinde; bu hakkı ihlal eden fiil tüm uluslarca suç olarak kabul edilmekte ve failin uluslararası alanda cezai sorumluluğu doğmaktadır.

Çevre de bir hak olarak değerlendirilmekle birlikte; bu hak ilk defa 1972 yılında gerçekleştirilen Stockholm Konferansı ile gündeme gelmiştir ve günümüzde çevre hakkının da yeni kuşak haklar arasında yer alan bir insan hakkı olduğu kabul edilmektedir.⁵⁶ Ancak insan haklarında tüm kanunların bireylerin yararına oluşturulduğu düşüncesi ile insanı özne haline getiren insan merkezli yaklaşımın benimsenmesinden dolayı⁵⁷ çevre hakkı, henüz uluslararası hukukta *jus cogens* niteliğe sahip bir hak olarak kabul edilmemekte ve herhangi bir uyuşmazlık sonucunda henüz bireylere çevre hakkının ihlal edildiği gerekçesi ile herhangi bir hukuki sorumluluk yüklenememektedir.⁵⁸ Dolayısıyla henüz çevre hakkı *jus cogens* niteliğinde bir hak olarak kabul edilmezken çevrenin insan dışı bir varlık olarak ceza hukuku tarafından korunamayacağı ve çevrenin korunmasına ilişkin bir cezai normun var olamayacağı düşünülmektedir. Bu yüzden, eğer çevre hakkı *jus cogens* niteliğinde bir hak olsaydı, çevrekırımın bu hakkın gerekliliği olarak var olabileceği; ancak, çevre hakkı henüz *jus cogens* niteliğe sahip bir insan hakkı olarak kabul edilmediği için korunması gereken hukuki menfaat niteliğini de haiz olmadığından mevcut halde çevrenin ceza hukuku ile doğrudan bir hak olarak korunamayacağı ve çevrekırım suçunun da varlık kazanamayacağı görüşü savunulmaktadır. Ancak çevre hakkı, uluslararası hukuk tarafından henüz *jus cogens* niteliği haiz bir hak olarak tanınmasa dahi mevcut halde yaşam hakkı başta olmak üzere sağlık hakkı, özel hayatın gizliliği gibi birtakım temel haklar ile ilişkilendirilerek koruma altına alınmaktadır.⁵⁹ Dolayısıyla, uluslararası hukukta çevre hakkı temel bir hak niteliğini haiz olmasa dahi sağlık ve yaşam hakkının çevrekırım suçu ile korunması gereken hukuki menfaat olarak değerlendirilmesi ile çevrekırımın uluslararası bir suç olarak varlık kazanabileceği ifade edilmektedir.⁶⁰

Sonuç olarak öğretide çevre hakkının henüz *jus cogens* niteliğe sahip bir hak olarak kabul edilmemesinden dolayı çevrekırımın bir uluslararası suç olamayacağı görüşü savunulsa da söz konusu görüş; yaşam hakkının sadece fiziksel varoluşu ele almadığı; bu hakkın gıda, tıbbi bakım, saf ve yaşanabilir bir çevre de dahil olmak üzere kişilerin yaşam kalitesini de kapsamasından dolayı çevre-

⁵⁶ Güneş (n 31) 146 vd.

⁵⁷ Minha (n 54) 534.

⁵⁸ Çevre hakkı, 1972 Stockholm Bildirisi, 1992 Rio Bildirisi gibi uluslararası antlaşma niteliğini haiz olmayan ve bu yüzden devletler bakımından bağlayıcı niteliği olmayan uluslararası belgelerde düzenlenmektedir. Dolayısıyla çevre hakkı henüz diğer temel haklar gibi bir kişinin çevre hakkı ihlal edilmesi halinde doğrudan korunabilen bir hak statüsünde değildir.

⁵⁹ Güneş (n 31) 169 vd.

⁶⁰ Gray (n 8) 222.

kırımın yaşam hakkı ve sağlık hakkı temelinde bir uluslararası suç olarak varlık kazanabileceği inancı ile bertaraf edilmektedir. Keza çevrekırım suçuna ilişkin yapılan tanımlarda, ihlal edilen hukuki menfaat olarak en temel iki insan hakkı olarak değerlendirilen yaşam ve sağlık hakkı gösterilmiş ve söz konusu tanımlar insan merkezli yaklaşım temelinde oluşturulmuştur.⁶¹ Ayrıca 10 Nisan 2025 tarihinde Avrupa'nın insan haklarına ilişkin en önemli uluslararası örgütünün danışma organı olan Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi (AKPM) tarafından "Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunmasına İlişkin Sözleşme Taslağı" kabul edilmiştir. Bu kabul her ne kadar henüz taslağı resmi bir hale getirmese de kanatımızca çevre hakkının *jus cogens* nitelikte bir hak olarak kabul edilmesi bağlamında önemli bir etki yaratacak ve çevrekırımın uluslararası suç olma yolunda önemli bir adım olacaktır.⁶²

Öğretide, çevrekırımın uluslararası bir suç olması aleyhinde görüşlerin yer almasının bir diğer nedeni ise çevrekırım suçunun kanunilik ilkesi uyarınca tanımlanamayacağına yönelik endişedir. Nitekim ceza hukukunda suçlar ve cezalar kesin, somut ve açık kurallar olarak düzenlenmektedir (belirlilik ilkesi)⁶³. Ancak çevre *sui generis* (kendine özgü)⁶⁴ niteliği haiz olmakla birlikte çevrenin, çevresel zararın dolayısıyla çevrekırımın tam ve kesin bir şekilde tanımlanamayacağı ve uluslararası ceza hukukunda çevrenin korunmasına ilişkin doğrudan bir suçun var olamayacağına inanılmaktadır.⁶⁵ Bunun yanı sıra öğretilerde bazı düşünürler tarafından çevrekırımın uluslararası bir suç olması yönündeki fikirler, "gerekli ekonomik faaliyetleri suç sayarak refahı yok etmeyi amaçlayan bir yeşil provokasyon"⁶⁶ olarak değerlendirilmekle birlikte; söz konusu suç önerisinin soykırım suçunun adından esinlenerek oluşturulmasına, başta soykırım olmak üzere uluslararası suçların önemini azalttığı gerekçesiyle karşı çıkmaktadır.⁶⁷

⁶¹ Kausar (n 17) 125.

⁶² <<https://www.stopeccocide.earth/bn-2025/council-of-europe-assembly-advances-historic-ecocide-treaty>> Erişim tarihi 08.05.2025.

⁶³ Bkz.: Thomas Rauter, *Judicial Practice, Customary International Criminal Law and Nullum Crimen Sine Lege* (Springer 2017) 21.

⁶⁴ Çevre, tanımlanması ve sınırlarının belirlenmesi zor bir kavramdır. Aynı zamanda sürekli değişen ve dinamizm halinde olan çevrede meydana gelen herhangi bir zararın sınıraşan nitelikte olmasından dolayı evrensel bir konudur. Bunun yanı sıra çevresel zararların uzun yıllar boyunca çevrede hala olumsuz etkilerinin olması ve insan varlığının da bu kavrama bağlı olması, onu diğer kavramlardan farklı özellikler barındıran bir kavram haline getirmektedir.

⁶⁵ Keza, çevrekırımın 1948 tarihli Soykırım Sözleşmesi'ne dahil edilmesine ilişkin BM Alt Komisyonu tarafından 1978 yılında bir çalışma düzenlenmiş; ancak, çevrekırım suçuna neden olacak çevresel zararın derecesinin tam olarak belirlenememesi ve çevrekırım suçunun net bir şekilde tanımlanamayacağı düşüncesi, söz konusu çalışmaların sonlandırılmasına neden olmuştur. Greene (n 8) 13 vd.

⁶⁶ <<https://www.ipsnews.net/2011/06/icc-urged-to-accept-ecocide-as-an-international-crime/>> Erişim tarihi 29.11.2024.

⁶⁷ Greene (n 8) 37 vd.

Ancak, çevrekırım suçuna ilişkin yapılan birçok tanıma bakıldığında çevrekırım suçunun kanunilik ilkesi uyarınca düzenlendiği değerlendirilmektedir.⁶⁸ Özellikle 2021 yılında Bağımsız Uzman Grubu tarafından yapılan “Çevrekırım Suçu Hukuki Tanım İçin Bağımsız Uzman Grubu Şerh ve Temel Metin”de yer alan çevrekırım suçu tanımına bakıldığında öncelikle çevrekırım suçunun ayrıntılı bir şekilde tanımlandığı görülmektedir.⁶⁹ Aynı zamanda oluşturulan bu düzenleme ile “çevre” kavramının da tanımlandığı ve Roma Statüsü m. 8(2)(b)(iv)’de düzenlenen bireylerin “uzun süreli”, “geniş çaplı” ve “ağır” bir şekilde çevreye zarar vererek savaş suçunu işlediği hallerde söz konusu çevresel zararın boyutunu belirleyen ancak tanımlarının yapılmadığı bu kavramların da ayrı ayrı tanımlandığı; dolayısıyla söz konusu düzenlemenin çevrekırımın tanımlanmasına ilişkin tüm sorunları bertaraf edecek şekilde oluşturulduğu gözlemlenmektedir.⁷⁰ Ayrıca çevrekırımın bir uluslararası suç olarak varlık kazanmasına ilişkin yapılan çalışmalar ile hedeflenen husus, diğer uluslararası suçlar ile aynı amaca yönelik olup çevrekırım suçunun amacı çevreye verilen zararların da tüm toplumun barış, güvenlik ve huzurunu yok etmesi⁷¹ ihtimalinden dolayı çevresel zararları önlemektir. Çevresel kırımın devam etmesi durumunda savaşların çıkma sebebinin değişeceğine, insanların su gibi temel yaşam ihtiyaçlarına ulaşabilme gibi çevre ile ilgili sebeplerin ortaya çıkacağına ve 21. yüzyılın “kaynak savaşları”nın yüzyılı olacağına inanılmakla birlikte çevresel zararlara ilişkin uluslararası suç oluşturma önerisinin çevrekırım adı ile anılmasını diğer uluslararası suçları önemsizleştirdiği düşüncesi ile çevrekırımın uluslararası suç olması aleyhindeki görüşler öğretilde oldukça eleştirilmektedir.⁷²

⁶⁸ Çevrekırımın tanımı olsun ya da olmasın çevresel yıkımla savaşmak için uluslararası ceza hukukuna başvurmaın önem taşıdığı görüşü için bkz: Natascha Kersting, ‘On Symbolism and Beyond: Defining Ecocide’ (2021) *Voölkerrechtsblog* <<https://voelkerrechtsblog.org/on-symbolism-and-beyond/>> Erişim tarihi 29.11.2024.

⁶⁹ Söz konusu tanım uyarınca çevrekırım suçu “8 ter fıkra 1”de; “*Bu Statü’nün amaçları bakımından; çevreye şiddetli ve geniş çapta ya da uzun vadeli bir biçimde zarara yol açmasının kuvvetle muhtemel olduğunun bilincinde, yasadışı veya keyfi olarak işlenen fiiller çevrekırım suçunu oluşturur.*” şeklinde tanımlanmıştır. Bkz.: The Legal Definition of Ecocide Commentary and Core Text (n 12).

⁷⁰ Maddenin ikinci fıkrasında bentler halinde “ağır” kavramının “*insan hayatı veya doğal, kültürel, ekonomik kaynaklar üzerinde ciddi bir şekilde etki doğurmayı içeren, çevrenin herhangi bir unsurunda olumsuz değişiklik, bozulma veya hasarın meydana gelmesini kapsayan zarar*” anlamına; “geniş çapta” kavramının “*sınırlı bir coğrafik alanı aşan, ülke sınırlarını geçen veya bütün bir ekosistemin, türlerin veya çok sayıda insanın ıstırabına yol açan zarar*” anlamına; “uzun vadeli” kavramının “*geri dönüşü olmayan veya makul bir süre içerisinde doğal iyileşme ile onarılamayan zarar*” anlamına ve “çevre” kavramının “*dünya, canlı küre, buz küre, taş küre, su küre ve hava küre ile dış uzay*” anlamına geldiği ifade edilerek çevrekırım kavramına ilişkin tüm belirsizlikler ortadan kaldırılmıştır. Bkz.: ibid.

⁷¹ Bu amaç 2021 yılında Bağımsız Uzman Grubu tarafından hazırlanan düzenlemede de yer almış ve bu amacın Roma Statüsü’nün Başlangıç kısmının 2. paragrafında Statü’nün oluşturulma amacının belirtildiği kısma “2 bis” şeklinde eklenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bkz.: ibid.

⁷² Higgins (n 30) 62.

Çevrekırımın uluslararası bir suç olması görüşünün desteklenmemesinin diğer bir nedeni ise çevrenin ceza hukukunun en temel ilkelerinden biri olan kusur sorumluluğu bağlamında etkili bir şekilde korunamayacağına inanılmasıdır. Bunun nedeni olarak çevrenin tehlikeli bir faaliyetin gerçekleştirilmesi ile ortaya çıkan zarar sonucunda tahribata uğradığı dolayısıyla çevresel zararların kusur ilkesine dayanan cezai sorumluluk yerine kusursuz sorumluluğun var olduğu hukuki sorumluluk ile korunabileceği; dolayısıyla, ceza hukukunun çevrenin korunması bakımından uygun ve etkin bir mekanizma olmadığı değerlendirilmiştir. Aynı zamanda kusur ilkesinin uluslararası ceza hukukunda var olduğu dolayısıyla fiilin kınanabilir olduğu ve kişiye isnat edilebilir koşullarını barındırdığı hallerin sadece kişinin bilme ve isteme unsurlarını barındıran kast ve olası kastın var olması halinde ortaya çıktığı ifade edilerek çevresel zararların ortaya çıktığı hallerde kişinin kastının kanıtlanamayacağı ifade edilmektedir. Sonuç olarak, düzenlenecek olası bir çevrekırım suçunun manevi unsurunun ispatındaki güçlük dolayısıyla suçun her türlü şüpheden uzak bir şekilde ortaya konulamayacağı, bu yüzden kusur incelemesine geçilemeyeceği ve ceza yaptırımını uygulanamayacağı, istenen etkin korumanın sağlanamayacağı düşünülmektedir. Ancak, bu aleyhte görüşü bertaraf etmek amacıyla öğretide birtakım düşünürlerce çevrekırım suçunun kusur sorumluluğu temelinde düzenlenebileceği⁷³ ve bu düzenlemenin etkili bir şekilde uygulanabileceği ifade edilmiş ya da söz konusu suç bakımından istisnai olarak ceza hukukunun temel ilkeleri ile çelişkiye düşme pahasına kusursuz sorumluluğun varlık kazanabileceği görüşleri ortaya atılmıştır. Nitekim 2021 yılında Bağmsız Uzman Grubu tarafından yapılan çevrekırım suçu tanımında çevrekırım suçu kusur ilkesi bağlamında düzenlenmekle birlikte diğer suçlardan farklı olarak kast unsurunun yanı sıra bilinçli taksirin varlığı da aranmış⁷⁴ ve kişiye kusurun isnat edilebildiği haller diğer suçlara göre genişletilmiştir.⁷⁵ Bu bağlamda, kusur

⁷³ Faillerin gerçekleştirdikleri eylemler ile çevreye zarar verdiklerinin farkında oldukları; dolayısıyla, faillerin asıl amaçlarının kâr elde etmek olduğu düşüncesi ile meydana getirdikleri çevresel zararlar nedeniyle herhangi bir kusurlarının ve sorumluluklarının doğmadığının kabul edilemeyeceği ifade edilmektedir. Keza bir halk bankası olan The Royal Bank of Scotland (RBS)'ın CEO'su Stephen Hester, Nisan 2010'da Edinburgh'ta düzenlenen RBS Genel Kurul toplantısında vergi mükelleflerinin milyonlarca parasını çevreye zarar veren projelere yatırmasına ilişkin sorulara "Evet, bu bir suç değil" şeklinde cevap vermiştir. Ibid 39.

⁷⁴ Metin'de yer alan çevrekırım suçu tanımında keyfi olarak işlenen fiillerin de çevrekırım suçunu oluşturacağı ifadesinden söz konusu suçun bilinçli taksir halinde de işlenebileceği çıkarımı yapılmaktadır. Keza tanımın devamında "keyfi" kavramı da tanımlanmış "*tahmin edilen sosyal ve ekonomik yararlarla kıyasla açıkça aşırı olan zararın umursamazca göz ardı edilmesi*" halinde de bireyin çevrekırım suçunu işleyeceği ifade edilmiştir.

⁷⁵ Bu tanım doğrultusunda kusur ilkesi çevrekırım suçu bakımından da bulunması gereken bir ilke olacak ve çevrekırım suçu işledikleri gerekçesi ile haklarında cezai sorumluluğun doğması için gerçek kişilerin gerçekleştirdiği eyleminin hukuki sonuçlarını algılama ve davranışlarını yönlendirme yeteneğinin gelişmiş olması koşullarını sağlaması gerekecektir. Roma Statüsü'nde m. 31 ve 32'de belirtilen hallerde kişinin bu yeteneğinin gelişmemesinden dolayı kast durumu ortadan kalktığı için çevrekırımın bilinçli taksirle düzenlenen hali dışında cezai sorumluluktan bahsedilemeyecektir. Türk

sorumluluğu bakımından çevrekırım aleyhine öğretilen yer alan görüşlerin; kusur sorumluluğunun mevcut hali ile çevresel korumanın tam olarak korunamayacağı düşüncesi dikkate alınarak ve kusursuz sorumluluğun ceza hukuku bakımından uygulanmasının ceza hukukunun amacı ile uyuşmadığı değerlendirilmesi sonucunda iki farklı görüşün de haklı olduğu taraflar göz önünde bulundurularak bilinçli taksir halinin çevrekırım suçu bakımından işlenebileceği şeklinde oluşturulan çevrekırım suçu düzenlemesi ile bertaraf edildiği söylenebilir.

Çevrekırım suçunun varlığına uluslararası toplum açısından ihtiyaç duyulmadığına ilişkin öğretilen yer alan diğer bir görüş uluslararası ceza hukukunun temel ilkelerinden biri olan bireysel cezai sorumluluk ilkesinin, çevrenin korunması bakımından etkili olmayacağı fikrinin benimsenmesi üzerine argümantasyonunu temellendirmektedir. Çünkü bu görüşü savunan düşünürlerce, çevresel zararlar; yere çöp atan insanlar, daha fazla ürün elde etmek için tarlasını fazla sulayan ya da tarımsal ilaçlar kullanan çiftçiler dolayısıyla gerçek kişiler tarafından değil; devletler, ulusal ya da uluslararası şirketler yani tüzel kişiler tarafından gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla çevreye zarar verilmesi sonucunda fail sıfatına sahip olması gerekenlerin devletler ve şirketler olması gerekirken söz konusu kişiler, gerçek kişi sıfatına sahip olmamaları ve cezai sorumluluklarının bulunmamasından dolayı ceza mahkemesince yargılanamayacağından dolayı, olası bir cezai normun etkisiz kalacağı ve uygulanamayacak bir hüküm olarak varlık kazanacağı değerlendirilmektedir. Ancak çevrekırımın bir uluslararası suç olması gerektiğini savunan düşünürlerce söz konusu aleyhte görüş uluslararası ceza hukukunda yer alan “komuta sorumluluğu” düzenlemesi ile bertaraf edilmektedir. Söz konusu düzenleme Roma Statüsü m. 28’de “komutanların veya diğer üst rütbelilerin sorumluluğu” başlığı ile yer almakla birlikte bu hüküm uyarınca askeri amir, üst ya da etkin bir kontrol yetkisinin bulunduğu durumlarda bir sivil üst hakkında uluslararası suçların emrinde bulunan kişiler tarafından işlenmesi halinde cezai sorumluluğun doğması sağlanarak sorumluluk rejimi genişletilmektedir. Söz konusu kişilerin bir uluslararası suçun emri altında bulunan kişilerce işlenmesini önleme yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu bağlamda, çevrekırımın bir uluslararası suç olması halinde devletler ya da uluslararası şirketler tüzel kişi sıfatını haiz olsalar dahi bu tüzel kişiler adına karar alan ve bu kararları uygulayanlar, tüzel kişilerin üst düzey yöneticileri veya CEO’ları olan gerçek kişiler olacağından; tüzel kişilerin gerçekleştirdiği eylemlerden dolayı meydana gelen çevresel zararlardan bu gerçek kişiler etkin bir kontrol yetkisini bulundurdıkları için sorumlu tutulacak ve bu gerçek kişiler hakkında cezai sorumluluk doğacaktır. Bu açıdan bakıldığında ilgili kişiler bakımından bir nevi garantör sorumluluğu düzenlenmiş ve ihmallerinden sorumlu tutulmaları esas benimsenmiştir. Aynı zamanda bu kişilerin çevrekırım suçunun işlenmesini önleme yükümlülüklerinin de bulun-

ceza hukukunda hata kavramı için bkz.: Olgun Değirmenci, ‘Ceza Hukukunda Yanılma Kavramı ve Hukuka Uygunluk Nedenlerinde Yanılma’ (2014) 26(110) *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 129-188.

masından dolayı bu suçun işlenmekte ya da işlenmek üzere olduğu konusunda bilgisi bulunduğu veya bilgisi bulunması gerektiğinde de haklarında cezai sorumluluk doğacaktır.⁷⁶ “*Bilgisi bulunması gerekmesi*” hususu kasten ihmali eylemlerin yanı sıra taksirli ihmali ise taksirli ihmali eylemlerin de cezalandırılabilirliğine işaret etmektedir. Üst düzey yöneticilerin yanı sıra çevresel zararı meydana getiren kişilerin de cezai sorumlulukları bulunmakla birlikte bu kişilerin sorumlulukları bakımından da Roma Statüsü m. 33’te yer alan emrin ifasından dolayı sorumluluk hükmünün uygulanması beklenmektedir. Bu hüküm uyarınca tüzel kişilerin üst düzey yöneticileri tarafından alınan kararları uygulayan kişiler hakkında da bu şahısların hukuken emirlere uyma yükümlülüğünün olması, emrin hukuka aykırı olduğunu bilmemesi ve emir açıkça hukuka aykırı olmaması koşullarını sağlayamadığı hallerde emrin ifasının sorumluluğu söz konusu olacağından cezai sorumluluk doğacaktır.⁷⁷ Sonuç olarak, Roma Statüsü’nde yer alan komuta sorumluluğu ve amirin emrini ifa sorumluluğu düzenlemeleri ile çevrekırımın bireysel cezai sorumluluk ilkesi nedeniyle uluslararası bir suç olmayacağına yönelik eleştirilerin çözüme kavuşturulabileceği düşünülmektedir.

Suçun maddi unsurlarından biri olarak değerlendirilen ve zararın ortaya çıkma sebebinin suçu meydana getiren fiil olduğu anlamına gelen nedensellik bağının da çevrekırımın bir uluslararası suç olması bakımından engel teşkil ettiği öğretilde savunulmaktadır. Bunun nedeni, bir fiil sonucunda meydana gelen çevresel zararın boyutlarının yıllar sonra dahi ortaya çıkabileceği dolayısıyla fiil ile meydana gelen zarar arasında illiyet bağının kurulmasının bu uzun zaman diliminden dolayı oldukça güç olmasına ilişkin gerçekliktir.⁷⁸ Nitekim, Vietnam Savaşı, Çernobil Olayı, Amoco Cadiz Olayı gibi çevrede büyük bir yıkım meydana getiren olayların çevreye verdiği zararlar, alınan tüm önlemlere rağmen hala devam etmektedir.⁷⁹ Ancak öğretilde, çevreye verilen zararların uzun bir süre geçtikten sonra ortaya çıkması dolayısıyla çevrenin korunmamasına yönelik hiçbir önlem ya da tedbir alınmamasının bir çözüm olmadığını belirten ve çevrekırımın bir uluslararası suç olmasını destekleyen düşünürler, çevrekırımın nedensellik bağı dolayısıyla uluslararası bir suç olamayacağı savunmasını değerlendirmiştir. Bu bağlamda, 2021 yılında Bağımsız Uzman Grubu tarafından oluşturulan çevrekırım tanımında, çevrekırım bir tehlike suçu olarak düzenlenmiştir. Dolayısıyla çevrekırım suçu ile suçun maddi konusu üzerinde gerçek anlamda bir zararın ortaya çıkması yerine bu zarar çıkmadan önce zararın ortaya çıkma ihtimali veya zarar

⁷⁶ Bkz. Değirmenci (n 41) 86 vd.

⁷⁷ Olgun Değirmenci, ‘Uluslararası Ceza Hukukunda Amirin Emrini İfa Sorumluluğu’ (2012) 10(120) *Legal Hukuk Dergisi* 81 vd.

⁷⁸ Greene (n 8) 42.

⁷⁹ Ludwik A. Teclaff, ‘Beyond Restoration- The Case of Ecocide’ (1994) 34(4) *Natural Resources Journal* 937.

tehdidinin varlığı engellenmektedir.⁸⁰ Sonuç olarak, nedensellik bağının kurulamamasından dolayı çevrekırım suçuna yönelik olumsuz görüşler çevrekırımın bir tehlike suçu olarak nitelendirilmesi ile bertaraf edilmiştir.

Son olarak, çevrekırımın uluslararası bir suç olması bakımından aleyhte görüşe sahip olanlar çevrekırımın devletlerin egemenliği ilkesi bakımından uygun bir düzenleme olamayacağı kanısındadır. Bunun nedeni hukuk dalları arasında devletlerin egemen yetkisinin bir uzantısı olarak değerlendirilen ceza hukukunun sınıraşan özelliği bulunan çevre konusunda etkili bir mekanizma olamayacağı dolayısıyla uluslararası ceza hukuku ve uluslararası çevre hukukunun ortak bir küme dâhilinde çevrekırım suçunu oluşturamayacağı düşüncesidir.⁸¹ Nitekim çevrekırımın bir uluslararası suç olması aleyhinde yukarıda belirtilen görüşler öğretide birtakım düşünürler tarafından savunulsa da çevresel zararların sadece meydana geldiği ülkede değil; tüm ülkelerde olumsuz sonuçlar doğurması dolayısıyla sınıraşan bir sorun olduğu aşikârdır. Bu bağlamda, çevrekırımın uluslararası bir suç olarak varlık kazanmamasını destekleyen birtakım düşünürler tarafından çevresel zararlar için uluslararası alanda önlemler alınması gerektiği değerlendirilmesinde bulunulmuş ve bu değerlendirme doğrultusunda çevrenin çevrekırım suçu dahilinde olmasa da uluslararası alanda korunmasına ilişkin birtakım görüşler ortaya çıkmıştır.

A. Çevrenin Mevcut Uluslararası Suçlardan Biri Dahilinde Korunmasının Yeterli Olduğuna İlişkin Görüş

Bu görüş uyarınca aslında meydana gelen çevresel zararların boyutlarına bakıldığında çevrenin uluslararası hukuk tarafından cezai bir yaptırıma bağlanarak korunması gerektiği kabul edilmektedir. Ancak, bu korumanın yeni bir uluslararası suç oluşturmak yerine zaten mevcut olan ve Roma Statüsü'nde yer alan dört uluslararası suç kapsamında sağlanabileceği düşünülmektedir. Öncelikle çevre zaten Roma Statüsü m. 8(2)(b)(iv)'de düzenlenen savaş suçlarının “mağduru” olarak savaş döneminde korunmaktadır.⁸² Dolayısıyla, söz konusu görüşe göre bu hükme ek olarak çevrenin sadece barış döneminde korunmasının sağlandığı bir hükme ihtiyaç duyulmaktadır. Bu koruma da mevcut halde var olan ve barış

⁸⁰ Soner Demirtaş, *Tehlike Suçları* (Adalet Yayınevi 2023) 175 vd.; Murat Volkan Dülger, *Ceza Hukuku Genel Hükümler* (Seçkin Yayınları 2021) 310.

⁸¹ P. Fajardo Mendoza and E. Toledo & Office of the Prosecutor ICC, Situation in Ecuador, Request with Mrs. Fatou Bensouda Prosecutor <<https://chevroninecuador.org/assets/docs/2014-icc-complaint.pdf>> Erişim tarihi 08.05.2025, 45.

⁸² Roma Statüsü m. 8(2)(b)(iv) uyarınca “*tahmin edilen somut ve doğrudan askeri avantajlara kıyasla, aşırı olacak şekilde, sivillerin yaralanmasına veya ölmesine veya sivil nesnelerin zarar görmesine yol açacağı ve geniş çapta, uzun vadeli ve ağır bir biçimde doğal çevreye zarar vereceğinin bilincinde olarak saldırı başlatılması*” savaş suçunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu hüküm ile belirli koşulların sağlanması halinde doğal çevreye ağır bir biçimde zarar vermek de savaş suçu olarak tanımlanmıştır.

döneminde de gerçekleştirilebilen soykırım ya da insanlığa karşı işlenen suçlar ile sağlanabilir. Nitekim 2016 yılında Savcılık Ofisi tarafından bir Siyaset Belgesi yayınlanmış⁸³ ve söz konusu Belge çevrekırımı yeni bir suç olarak tanımak yerine çevrenin mevcut uluslararası ceza hukuku aracılığıyla da etkili bir şekilde korunabileceği fikrini kuvvetlendirmiştir. Söz konusu Belge ile UCM Savcısı, artık uluslararası suçların işlenmesi hakkında soruşturma açarken, Roma Statüsü m. 53 uyarınca gerçekleştirilen fiilin ciddi olup olmadığı değerlendirmesi esnasında uluslararası suçların; çevrenin tahrip edilmesi, doğal kaynakların yasa dışı kullanımı veya yasa dışı mülksüzleştirme yoluyla işlenmesini ya da bu şekilde sonuçlanmasını araştırarak çevrenin korunması hususunu da inceleyeceğini ifade etmiştir.⁸⁴ Bu durum, barış döneminde gerçekleşen çevresel zararların, soykırım ya da insanlığa karşı suçlar altında değerlendirilmesi görüşünü daha da desteklenir hale getirmiştir.⁸⁵

Roma Statüsü m. 6 uyarınca soykırım suçu; “ulusal, etnik, ırki ya da dini bir grubu kısmen veya tamamen yok etmek amacıyla grup üyelerini öldürmek; grup üyelerine ciddi bedensel ya da ussal zarar vermek; fiziksel olarak kısmen ya da tamamen yok etmek kastıyla, grubu ağır yaşam koşullarına maruz bırakmak; grup içinde doğumları önlemeye yönelik tedbirler koymak; grup içindeki çocukları zorla bir başka yere nakletmek” şeklinde tanımlanmıştır. Tanımdan hareket edildiğinde, çevreye verilen zararların soykırım suçunu oluşturması için; çevrenin tahrip edilmesi ile bir bölgede yaşayan herhangi bir ulusal, etnik veya dini grup insan veya topluluğun fiziksel veya sosyal yaşamına önemli ölçüde zarar verilmesi gerektiği görülmektedir. Ancak, öğretide soykırım suçunun konusunun insan yaşamı olduğu,⁸⁶ çevrekırımın ise insan yaşamı dahil tüm varlıkların yaşamını kapsadığı;⁸⁷ dolayısıyla, çevrekırımın zarar türlerini ve korunan hukuki değerleri daha geniş bir şekilde ele alacağı için çevresel zararların soykırım suçu içerisinde değerlendirilemeyeceği ifade edilerek bu görüşe karşı çıkmaktadır.⁸⁸

⁸³ ‘Office of The Prosecutor Policy Paper on Case Selection and Prioritisation, International Criminal Court September 2016’ <https://www.icc.cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/20160915_OTP-Policy_Case-Selection_Eng.pdf> Erişim tarihi 19.11.2024.

⁸⁴ Rosemary Mwanza, ‘Enhancing Accountability for Environmental Damage under International Law: Ecocide as a Legal Fulfilment of Ecological Integrity’ (2018) 19(2) *Melbourne Journal of International Law* 598.

⁸⁵ Minha (n 54) 499 vd.

⁸⁶ Vanessa Schwegler, ‘The Disposable Nature: The Case of Ecocide and Corporate Accountability’ (2017) 9(3) *Amsterdam Law Forum* 73.

⁸⁷ Serdar Köybaşı, ‘Ekokırım Suçunun Tanınması’ (2022) 17(210) *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1051.

⁸⁸ Soykırım suçu ile sadece insanların yaşam hakkının korunması hedeflendiğinden, çevrekırımın soykırım suçunun içerisinde değerlendirilmesi, çevresel zararların önlenmesini sağlayan doğrudan bir düzenleme olmamasından dolayı çevrenin korunmasını kısıtlayacaktır.; Abbey Koenning-Rutherford, ‘Dishonoring the Earth: Ecocide as Prosecutable Genocide against Indigenous People’ (2023) 111(6) *Georgetown Law Journal* 1495-1531.

Aynı zamanda, soykırım suçunun diğer uluslararası suçlardan farklı olarak barındırması gereken maksat unsurunun da çevresel zararların önlenmesi için uygun ve etkili olmadığı ifade edilmektedir. Çünkü soykırım suçu bakımından failin ulusal, etnik, ırkı ya da dini bir grubu kısmen veya tamamen yok etme maksadıyla hareket etmesi gerekmektedir. Çevresel zararların soykırım suçu dahilinde değerlendirilmesi halinde, çevresel zararları gerçekleştiren kişilerin soykırım suçunda belirlenen belirli gruplardan herhangi birini yok etme maksadı ile hareket etmeleri ve bu maksadın yargı mercii tarafından kanıtlanması gerekmektedir ki; günümüzde çevresel zararların tüzel kişilerin daha fazla kâr elde etme amacı ile meydana geldiği göz önünde bulundurulduğunda çevre katliamının soykırım dahilinde değerlendirilerek korunmasının mümkün olamayacağı düşünülmekte ve soykırım suçu, çevresel zararların önlenmesi için etkin ve uygun bir suç olarak değerlendirilmemektedir.⁸⁹

Çevreye verilen ciddi zararların, maksat suçu olmamasından dolayı soykırımdan ziyade diğer bir uluslararası suç olan ve barış döneminde de işlenebilen insanlığa karşı işlenen suçlar dahilinde değerlendirilebileceği fikri de birtakım düşünürler tarafından benimsenmektedir.⁹⁰ İnsanlığa karşı işlenen suçlar, Roma Statüsü m. 7’de “*herhangi bir sivil nüfusa karşı yaygın veya sistematik bir saldırının parçası olarak işlenen fiiller*” şeklinde tanımlanmakla birlikte söz konusu suçun hangi fiiller ile işlendiği tek tek sayılarak belirtilmiştir. Bu görüşe göre, çevreye verilen zararlar aynı maddenin ilk fıkrasının (k) bendinde düzenlenen “*kasıtlı olarak ciddi ıstıraplara ya da bedensel veya zihinsel veya fiziksel sağlıkta ciddi hasara neden olan benzer nitelikteki diğer insanlık dışı eylemler*” olarak değerlendirilerek; çevre, insanlığa karşı işlenen suçlar dahilinde korunabilir.⁹¹ Dolayısıyla “*diğer insanlık dışı eylemler*” ifadesi geniş bir şekilde yorumlanarak bu hüküm ile barış zamanında meydana gelen ciddi boyutlardaki çevresel zararların önlenilebileceği fikri benimsenmektedir.⁹² Ancak, öğretilde bu görüş de çevresel

⁸⁹ Tensin Studer, ‘Environmental accountability: a case for international conciliation?’ (2023) 14(3) *Journal of International Dispute Settlement* 350-374; Short ve Crook (n 37) 104; 2010 yılında Sudan’ın eski Cumhurbaşkanı Ömer El Beşir’e karşı UCM’de açılan dava, çevrenin soykırım suçu ile korunmasına örnek olarak gösterilebilir. Ancak, davada, Ön Yargılama Dairesi’nin kararına bakıldığında, ortak kuyuların ve su pompalarının kirletilmesiyle su kaynaklarının zehirlenmesi; Statü m. 6(c) uyarınca tüm hedef grupların hayatta kalma araçlarının yok edilmesinin fiziksel yıkıma yol açacağı değerlendirilmesi ile soykırım suçu olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla, bu olayda çevre sadece “tesadüf” olarak korunmuştur. Sonuç olarak, bu durumda aslında çevreye verilen zarar değil; insanlara verilen zarar cezalandırılmıştır. ‘Annex A: Public Redacted Version of Prosecution’s Application Under Article 58 Filed on 14 July 2008’ ICC-02/05-157-Anxa <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RelatedRecords/CR2008_04753.PDF> Erişim tarihi 07.11.2024.

⁹⁰ Eliana Teresa Cusato, ‘Beyond Symbolism: Problems and Prospects with Prosecuting Environmental Destruction before the ICC’ (2017) 15(3) *Journal of International Criminal Justice* 499.

⁹¹ Nandita, ‘Ecocide as an International Crime: Bold Reform or Empty Rhetoric’ (2022) 2(4) *Jus Corpus Law Journal* 421.

⁹² Mwanza (n 84) 597.

zarara neden olan insanlık dışı eylemin aynı zamanda insanlığa karşı işlenen suçların oluşması için gereken herhangi bir sivil topluluğa yönelik yaygın veya sistematik bir saldırının parçası olarak ve bir devlet veya organizasyon politikası uyarınca ya da bu politikayı ilerletmek amacıyla işlenmiş olması şartının sağlanmasını gerektirdiğinden dolayı eleştirilmekte ve çevresel zararların söz konusu hüküm bağlamında korunamayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, (k) bendinde yer alan “*diğer insanlık dışı eylemler*” ifadesinin mevcut halde dahi “kanunsuz suç olmaz ilkesi”ne aykırı olduğu; dolayısıyla, bu maddeye dayanılarak çevresel korumanın sağlanamayacağı değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Sonuç olarak, çevrekırımın uluslararası bir suç olmaması görüşünü çevrenin 2016 yılında hazırlanan Siyaset Belgesi bağlamında mevcut uluslararası suçlar dahilinde korunabileceği düşüncesi ile savunanlar, mevcut uluslararası suçların tanımlarında yer alan koşulların çevresel zararların oluşması halinde de sağlanması gerekliliğinden dolayı çevresel korumayı etkili bir şekilde gerçekleştiremeyeceği düşüncesi ile eleştirilmektedir.⁹³ Aynı zamanda Siyaset Belgesi’nin sadece Savcılığın hazırladığı bir tutum belgesi olması dolayısıyla, bağlayıcı bir düzenleme olmadığı için söz konusu belgeye dayanılarak UCM tarafından herhangi bir karar alınamayacağı ifade edilerek; söz konusu Belgenin aslında Roma Statüsü’nün hazırlık aşamasında çaba sarf edilen ancak zamanın koşulları gereği uluslararası bir suç olarak kabul edilemeyen çevrekırımın artık Roma Statüsü’ne eklenmesi gerektiğini gösteren bir belge olduğu değerlendirilmektedir.⁹⁴

B. Çevrekırımın Sınıraşan Bir Suç Olarak Varlık Kazanması Gerekliliğine İlişkin Görüş

Doğrudan çevrenin korunması amacı ile yeni bir uluslararası suç oluşturma fikri her ne kadar birtakım düşünürlerce desteklenmese de çevresel zararların sınıraşan özelliği, çevrenin uluslararası alanda korunması düşüncesinin daha farklı bir şekilde benimsenmesine yol açmıştır. Bu bağlamda, uluslararası ceza hukukunun temel ilkelerinin uluslararası çevre hukuku ile bağdaştırılamayacağı dolayısıyla çevrenin korunması için uluslararası ceza hukukunun uygun bir hukuk dalı olmadığını savunanlarca; çevrenin uluslararası ceza hukuku tarafından bir uluslararası suç olarak korunması yerine uluslararası hukuk dahilinde yer alan bir sınıraşan suç oluşturularak korunması gerektiği görüşü ortaya çıkmıştır.⁹⁵ Bu görüşün desteklenmesinin en temel nedeni ise devletlerin çevresel korumalara ilişkin mevcut çalışmalarında çevre ile ekonomi arasında bir denge kurmaya çalıştıkları ve çevreye ilişkin verilen kararlarda devletlerin kâr elde etme fırsatlarını da değerlendirdikleri; dolayısıyla, bireylerin çevresel zararlarla ilgili uluslararası

⁹³ ibid 598 vd.

⁹⁴ Greene (n 8) 26.

⁹⁵ Rob White ve Ronald C. Kramer, ‘Critical Criminology and the Struggle against Climate Change Ecocide’ (2015) 23(4) *Critical Criminology* 389.

yargı organı karşısında cezai sorumluluklarının doğmasının yani bir uluslararası suç olarak çevrekırım düzenlemesinin devletlerin ekonomik kararlarını ve kâr elde etmek amacı ile yapılan ulusal ve uluslararası sözleşmeleri etkileyerek egemen yetkilerini kısıtlayacağı düşüncesidir.⁹⁶ Sonuç olarak, bu görüşe göre çevrekırımın hukuki niteliği uluslararası bir suç değil; sınıraşan bir suç olmalıdır.

Sınıraşan suçlar uluslararası hukukta bireylere ilişkin doğrudan bir ceza sorumluluğunun yaratılmadığı, sadece ceza sorumluluğunun yaratılması bakımından taraf devletlere yükümlülükler getiren suç tipleridir.⁹⁷ Bu bağlamda, çevrekırımın sınıraşan bir suç olarak düzenlenmesinin devletlere kendi hukuk sistemlerinde sadece ceza normları değil; çevreye zarar veren daha az ciddi eylemler bakımından da hukuki normlar düzenleme yükümlülüğü getirerek artık ivedi hareket edilmesi gerektiği düşünülen çevresel zararlar bakımından daha hızlı ve etkili bir çözüm olacağı düşünülmektedir.⁹⁸ Ancak, mevcut uluslararası antlaşmalara bakıldığında çevreye yönelik birtakım zararların zaten sınıraşan suç olarak düzenlendiği gözlemlenmektedir.⁹⁹ Söz konusu düzenlemelerin farklı devletlerce taraf olunan farklı antlaşmalar olmaları dolayısıyla ekosistemlere ve çevresel zararlara ilişkin farklı tanımların yer aldığı ve çevrenin korunmasına ilişkin bir yeknesaklığın sağlanamamasından dolayı çevrenin etkili bir şekilde korunması hususunda başarısız olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca, çevrenin sadece söz konusu uluslararası antlaşmaların oluşturulma sürecinde önemli bir gündem haline geldiği; ancak, genel çerçevede düzenlenen antlaşma hükümlerini devletlerin kendi iç hukuk sistemlerine aktarırken kapsamlarını daralttıkları gözlemlenmektedir. Söz konusu nedenlerle, öğretide çevrenin uluslararası alanda korunması için çevrekırımın sınıraşan bir suç olarak düzenlenmesi gerektiği görüşü yer alsa da bu görüşe karşı çıkıldığı ve çevrekırımın, uluslararası bir suç olarak kabul edilmesi halinde uluslararası hukuk tarafından getirilen bir cezai sorumluluğun var olmasından dolayı çevresel zararların daha etkili ve kalıcı bir şekilde önleneceği düşünülmektedir.¹⁰⁰

Yukarıda ifade edilen görüşler ışığında, biz de çevrekırımın bir uluslararası suç olarak varlık kazanması gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü, çevrekırımın uluslararası bir suç olması aleyhine yönelik görüşleri değerlendirdiğimizde; çevrenin *sui generis* niteliği, çevre hakkı üzerine mevcut tartışmalar, kanunilik; kusur ve bireysel cezai sorumluluk ilkesi, nedensellik bağı özellikleri çevrenin uluslararası ceza hukuku korumasından dışlanması için birer gerekçe olarak gösterilemez. Tam tersine, diğer uluslararası suçlardan daha kapsamlı bir şekilde analiz

⁹⁶ Teclaff (n 79) 953.

⁹⁷ Değirmenci (n 9) 253.

⁹⁸ Singh Yadav (n 18) 457.

⁹⁹ Antlaşmalar için bkz.: <https://www.ecolex.org/result/?q=&type=decision&type=literature&xdate_min=&xdate_max=&dec_status=active&dec_status=adopted> Erişim tarihi 10.05.2025.

¹⁰⁰ Mwanza (n 84) 607; White ve Kramer (n 95) 390 vd.

edilmesi gerektiği sonucuna varılabilir ki; aleyhte görüş, özellikle günümüzde çevresel zararların ciddi boyutlarda olması ve insan yaşamı için oluşturduğu tehlike göz önünde bulundurulduğunda çevrenin korunması bakımından oldukça tehlikelidir. Nitekim, söz konusu tehlikeyi göz ardı edemeyen düşünürlerce oluşturulan çevrenin mevcut uluslararası suçlar dahilinde korunması gerektiği fikri, çevrekırımın uluslararası suç olamamasının en önemli nedenlerinden biri olarak öne sürülen kanunilik ilkesinin asıl bu düşüncenin gerçekleşmesi halinde ihlal edileceği gerekçesi ile savunulamaz. Ayrıca UCM Statüsüne eklenen “haksız saldırı suçu” örneğinde olduğu gibi kanunilik ilkesi gerekliliğini de aşacak şekilde uluslararası toplum tarafından çerçeve bir suç belirlenmesi gerçekleştirilebilmesi de mümkündür.¹⁰¹

Sınıraşan bir suç olarak düzenlenmesine ilişkin görüş incelendiğinde ise, zaten mevcut halde uluslararası antlaşmalarla devletlere çevresel zararların önlenmesi amacıyla ulusal hukuk sistemlerinde birtakım suç ve cezalar oluşturma yükümlülüğünün getirildiği; ancak, bu korumanın oldukça yetersiz olduğu aşikardır. Dolayısıyla, çevrenin korunması konusunda uluslararası ceza hukukunun caydırıcı gücünden yararlanılması, çevresel zararların boyutları göz önünde bulundurulduğunda, bir zorunluluk teşkil etmektedir ve çevrekırımın uluslararası ceza hukuku alanında yeni bir uluslararası suç olarak varlık kazanması gerekmektedir. Nitekim ekokırım suçunun ulusal sınırlar içerisinde işlenmesi durumunda, failler açısından birtakım nedenlerden dolayı ulusal ceza hukukunun uygulanamaması ihtimali de düşünüldüğünde tamamlayıcılık ilkesi uyarınca uluslararası suç ile korumanın daha fazla sağlanması mümkün olacaktır.

Çevrekırımın uluslararası bir suç olması halinde çevre, uluslararası ceza hukuku dalı altında yeni bir suç tipi ile korunmuş olacaktır. Bu bağlamda, çevrekırımın, iki uluslararası hukuk dalının birleşiminden ziyade; artık uluslararası ceza hukuku dalı altında yer aldığı ve çevresel korumanın bu hukuk dalının kurallarına tabi olduğu şeklinde değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Söz konusu değerlendirmeye, uluslararası çevre hukukunun temel ilke ve özellikleri yerine; uluslararası ceza hukukunun temel ilkeleri olan kusur ilkesi ve bireysel cezai sorumluluk ilkesi bağlamında bir çevrekırım suçu oluşturulmasını mümkün kılmaktadır.

Çevrekırımın uluslararası bir suç olarak kabulü ile tüm uluslararası suçların yargılandığı ve meşruiyetini kanıtlamış Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin yetkisi dahilinde olması, çevrekırıma da uluslararası düzeyde meşruiyet sağlayacak ve diğer suçlardan ayrı tutulmayacağı için devletlerce daha hızlı benimsenecektir.

Son olarak, çevrekırımın bir uluslararası suç olarak varlık kazanmasının Türk Ceza Hukuku bakımından herhangi bir değişiklik meydana getirip getirmeyeceği hususuna da değinmek gerekmektedir. Her ne kadar Türkiye, Uluslararası Ceza

¹⁰¹ Olgun Degirmenci – Ali Maviş, *Uluslararası Ceza Hukukunda Saldırı Suçu*, (Seçkin Yayıncılık, Ankara 2016).

Mahkemesi'ni oluşturan Roma Statüsü'ne taraf olmasa da¹⁰² uluslararası suçların evrensellik ilkesi uyarınca bir Türk vatandaşın Mahkeme önünde yargılanma olasılığı bulunduğu¹⁰³, tamamlayıcılık ilkesinin uygulanmasını önlemek adına TCK ile uyumunun sağlanması gerekecektir¹⁰⁴. Ayrıca TCK m. 13/1(c) gereğince evrensellik ilkesinin uygulanacağı bir suç tipi olan TCK m. 181'de düzenlenen çevrenin kasten kirletilmesi suçu da hukuksal değeri yeterince koruyup korumadığı açısından da yeniden incelemeye tabi tutulabilecektir. Dolayısıyla kanaatimizce çevrekırımın uluslararası bir suç olarak düzenlenmesi halinde Türk Ceza Kanunu'nda da çevrekırıma ilişkin bir düzenleme yapılması olasılığı göz ardı edilemeyecektir.

Çevre, mevcut halde, TCK'da İkinci Bölüm altında "Çevreye Karşı Suçlar" başlığı altında m. 181-184 uyarınca korunmaktadır. Ancak, çevrekırım bir uluslararası suç olarak uluslararası ceza hukukunda varlık kazandığında, bu suçun yeni bir suç olarak Türk Ceza Kanunu'nda "Uluslararası Suçlar" altında düzenlenmesi gerektiği kanaatindeyiz. Keza kanunun sistematığı bunu gerekli kılmaktadır. Uluslararası suçlar, Türk Ceza Kanunu'nun İkinci Kitabının Birinci Kısımında "Uluslararası Suçlar" başlığı altında yer almaktadır ve TCK m. 76'da "Soykırım" ve TCK m. 77'de "İnsanlığa Karşı Suçlar" uluslararası suç olarak yer almaktadır.¹⁰⁵ Çevrekırımın bir uluslararası suç olarak varlık kazanması halinde, söz konusu yeni suçun da bir uluslararası suç olarak ilgili kısma eklenmesi beklenmektedir.

SONUÇ

Sınıraşan zararların sadece meydana geldiği bölgede değil; tüm dünyada oluştuğu olumsuz etkilerden dolayı ulusal düzenlemelerden ziyade uluslararası düzenlemeler ile korunması gereken çevre, mevcut uluslararası çevre hukuku düzenlemeleri ile korunamamaktadır. Dolayısıyla, daha caydırıcı niteliği haiz olması nedeniyle çevreye zarar veren kişiler hakkında cezai bir yaptırım uygulanarak çevrenin korunması gerektiği görüşü savunulmaktadır. Bu bağlamda çevrenin uluslararası ceza hukuku dahilinde yeni bir uluslararası suç olarak çevrekırım (*ecocide*) adı altında korunması gerektiği belirtilmektedir. Bu görüşü

¹⁰² Türkiye, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurucu antlaşması olan Roma Statüsü'nün hazırlık aşamaları esnasında yer almış; ancak, daha sonra Statü oylamasında çekimser oy kullanmış ve Statü'ye taraf olmamıştır.

¹⁰³ Türkiye, Roma Statüsü'ne taraf olmasa dahi Roma Statüsü m. 12 uyarınca eylemin gerçekleştirildiği topraklara sahip olan ya da eylemi yapanın tabiiyetinde olduğu ülkenin Mahkeme'nin yargı yetkisini kabul etmesi; taraf olmayan bir devletin, belli bir olay için tek taraflı olarak Mahkeme'nin yargı yetkisini kabul etmesi ve m. 13/b uyarınca BM Güvenlik Konseyi'nin belli bir olayı UCM Savcısı'na göndermesi hallerinde yetkilidir.

¹⁰⁴ Yusuf Aksar, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II* (8. Baskı, Seçkin Yayınevi 2025) 307.

¹⁰⁵ Ancak, diğer uluslararası suçlar olan savaş suçları ve saldırı suçu ilgili bölümde düzenlenmemektedir. Savaş suçlarına ilişkin düzenlemeler, TCK'da kanunun sistematikliğine aykırı bir biçimde birden fazla suç dahilinde düzenlenmişken; saldırı suçuna ilişkin herhangi bir düzenlemenin olmaması öğretide eleştirilmektedir. ibid 311.

destekleyenlerin sayısı, çevreye verilen zararların ortaya çıkardığı olumsuz etkilerin artık geriye döndürülemez boyutlara ulaşmasından dolayı gün geçtikçe artmakta ve politikacılar tarafından da çevrekırımın acilen uluslararası bir suç olarak varlık kazanması gerektiği ifade edilmektedir. Ancak, öğretilde, çevrenin ve dolayısıyla uluslararası çevre hukukunun *sui generis* özelliklerinden dolayı çevreye ilişkin korumanın uluslararası ceza hukukunun temel nitelik ve özellikleri dâhilinde korunup korunamayacağına ilişkin görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bu bağlamda, çevrekırım suçunda diğer uluslararası suçlardan farklı olarak kusur ilkesinin aranmaması gerektiği; bireysel cezai sorumluluk ilkesinin uygulanmaması gerektiği ve varlık kazanması beklenen bu uluslararası suç için diğer uluslararası suçlardan farklı bir mahkemenin yetkilendirilmesi gerektiğine dair farklı görüşler dile getirilmektedir.

Günümüzde her ne kadar çevrekırımın yeni bir uluslararası suç olarak varlık kazanması gerektiği birçok düşünür tarafından desteklense de çevre hakkının henüz *jus cogens* niteliği haiz bir hak olarak kabul edilmemesi, çevrenin tanımlanmasında yaşanan zorluklar, kusur ilkesi, bireysel cezai sorumluluk ilkesi, nedensellik bağı ve devletlerin egemenliği ilkesinin çevrenin uluslararası ceza hukuku tarafından korunmasına uygun olmadığı değerlendirmeleri ile çevrekırımın uluslararası bir suç olarak düzenlenmesi aleyhine görüşler de hala günümüzde savunulan görüşler arasındadır. Ancak, çevresel zararların sınıraşan özelliğinden dolayı çevrenin yine de uluslararası hukuk tarafından cezai bir yaptırım ile korunması gerektiği birtakım düşünürler tarafından savunulmakla birlikte; bu düşünürlerce çevrenin mevcut uluslararası suçlar dahilinde ya da sınıraşan bir suç haline getirilerek korunması gerektiği değerlendirilmektedir.

2021 yılında Bağımsız Uzmanlar Grubu tarafından uluslararası ceza hukukunun temel ilkeleri esas alınarak çevrekırım suçuna ilişkin bir tanım yapılmıştır. Söz konusu tanıma bakıldığında, çevrekırım suçuna ilişkin karşıt görüşlerin dikkate alınarak bu endişelere karşı çözüm getirme amacı ile hazırlandığı; dolayısıyla, çevrenin *sui generis* özelliklerinden dolayı çevrekırımın uluslararası ceza hukuku içerisine dahil edilemeyeceğine yönelik aleyhe görüşlerin bertaraf edildiği değerlendirilmektedir. Aynı zamanda, tanım çevrekırım suçunun uluslararası suçların düzenlendiği ve UCM'nin kurucu antlaşması olan Roma Statüsü'ne dahil edilmesi amacıyla hazırlanmış ve söz konusu teklif Taraf Devletler Meclisi'ne sunulmuştur. 9 Eylül 2024'te ise bu teklif Roma Statüsü'ne taraf devletler Vanuatu, Fiji ve Samoa tarafından resmi bir şekilde yapılmış olmakla birlikte artık çevrekırımın beşinci bir uluslararası suç olarak varlık kazanması hususu UCM'nin gündemi haline gelmiştir.

Sonuç olarak, öğretilde yer alan çevrenin çevrekırım adı altında beşinci bir uluslararası suç olarak uluslararası ceza hukuku tarafından korunması gerektiği görüşü, devletlerce ve bu hedefi gerçeğe dönüştürecek uluslararası aktörler tarafından da benimsenmektedir. Bu görüşün karşıtı günümüzde hala savunulmakla

birlikte; tarafımızca, söz konusu savın nedenlerinin öğretide dikkate alındığı ve bu görüşlerin değerlendirilerek 2021 yılında Bağımsız Uzman Grubu tarafından uluslararası bir suç olarak kabul edilmeye muktedir bir çevrekırım suçu tanımının yapıldığı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, artık çevrekırımın Taraf Devletler Meclisi'nin onayından geçmesi ve Roma Statüsü'nde yer alan beşinci bir uluslararası suç olarak uluslararası ceza hukukuna dahil edilmesi beklenmektedir. Ayrıca, çevrekırımın uluslararası suç olarak kabul edilmesi durumunda, Türk Ceza Kanunu'nda da uluslararası suçların düzenlendiği soykırım ve insanlığa karşı işlenen suçların yanında çevrekırımı yer verilmesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Aksar Y, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II* (8. Baskı, Seçkin Yayınevi 2025)

Bassiouni M C, *International Criminal Law Volume I: Sources, Subjects and Contents* (3. Baskı, Martinus Nijhoff Publishers 2008)

Boyle A, 'Soft Law' in Rajamani L ve Peel J (eds), *The Oxford Handbook of International Environmental Law* (2nd edn, Oxford University Press 2021) 420–435

Bustami A ve Marie-Christine H, 'Perspectives for a New International Crime against the Environment: International Criminal Responsibility for Environmental Degradation under the Rome Statute' (2021) 11(1) *Goettingen Journal of International Law* 145–190

Cusato E T, 'Beyond Symbolism: Problems and Prospects with Prosecuting Environmental Destruction before the ICC' (2017) 15(3) *Journal of International Criminal Justice* 491–507

Cusato E, 'From Ecocide to Voluntary Remediation Projects: Legal Responses to Environmental Warfare in Vietnam and the Spectre of Colonialism' (2018) 19(2) *Melbourne Journal of International Law* 494–520

Değirmenci O, 'Uluslararası Ceza Hukukunda Komuta Sorumluluğu' (2008) 3(8) *Ceza Hukuku Dergisi* 57–103

Değirmenci O, 'Uluslararası Ceza Hukukunda Amirin Emrini İfa Sorumluluğu' (2012) 10(120) *Legal Hukuk Dergisi* 57–96

Değirmenci O, 'Çeşitli Görünümleriyle Uluslararası Suç Kavramı: Dar ve Geniş Anlamda Uluslararası Suçlar ve Türk Hukuku = (International Crimes With The Different Aspects: International Crimes Largo Sensu And Stricto Sensu And Turkish Law)' (2013) 71(1) *Journal of Istanbul University Law Faculty* 229–266

Değirmenci O, 'Ceza Hukukunda Yanılma Kavramı ve Hukuka Uygunluk Nedenlerinde Yanılma' (2014) 26(110) *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 129–188

Değirmenci O – Maviş A., *Uluslararası Ceza Hukukunda Saldırı Suçu*, (Seçkin Yayıncılık, Ankara 2016)

Demirtaş S, *Tehlike Suçları* (Adalet Yayınevi 2023)

Doğru H E, ‘Modern Çevre Kuramları’, in Beklan Çetin O (ed), *Çevre Sosyolojisi* (T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 4026 2020)

Drumbl M A, ‘International Human Rights, International Humanitarian Law and Environmental Security: Can the International Criminal Court Bridge the Gaps?’ (2000) 6(2) *ILSA Journal of International & Comparative Law* 305–342

Dursun Özdemir G, ‘Ekokırım Suçu ve Bazı Değerlendirmeler’ (2023) 18(203) *Terazi Hukuk Dergisi* 74–83

Dülger M V, *Ceza Hukuku Genel Hükümler* (Seçkin Yayınları 2021)

Eren F, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (25. Baskı, Yetkin Yayınları 2020)

Falk R A, ‘Environmental Warfare and Ecocide-Facts, Appraisal and Proposals’ (1973) 4(1) *Bulletin of Peace Proposals* 80–96

Ferris K, ‘The World’s Big Tech Threat that is not Being Taken Seriously: Ecocide and the Inadequacies of International Environmental Law’ (2022) 21(2) *Journal of International Business and Law* 261–[vi]

Gray M A, ‘The International Crime of Ecocide’ (1996) 26(2) *California Western International Law Journal* 215–272

Greene A, ‘The Campaign to Make Ecocide an International Crime: Quixotic Quest or Moral Imperative’ (2019) 30(3) *Fordham Environmental Law Review* 1–48

Güneş A, *Çevre Hukuku* (Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 6. Baskı, Adalet Yayınevi 2024)

Harrison J, ‘Significant International Environmental Law Developments: 2022-2023’ (2023) 35(3) *Journal of Environmental Law* 467–479

Higgins P, *Eradicating Ecocide: Laws and Governance to Prevent the Destruction of Our Planet* (2. Baskı, Shephard-Walwyn 2016)

Jain A ve Charu S, ‘Ecocide: A New International Crime’ (2021- 2022) 2(2) *Jus Corpus Law Journal* 627–634

Jenkin A, ‘The Case for an International Crime of Ecocide’ (2022) 26 *New Zealand Journal of Environmental Law* 221–244

Kausar T, ‘International Environmental Crime: Concept, Scope and Possibility’ 2001(1) *Pakistan Law Review* 104–137

Koenning-Rutherford A, 'Dishonoring the Earth: Ecocide as Prosecutable Genocide against Indigenous People' (2023) 111(6) *Georgetown Law Journal* 1495–1531

Köybaşı S, 'Ekokırım Suçunun Tanınması' (2022) 17(210) *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1047–1085

Lay B, Neyret L, Short D, Urs B, Michael O J ve Antonio A, 'Timely and Necessary: Ecocide Law as Urgent and Emerging' (2015) 28 *Journal Jurisprudence* 431–452

Megret F, 'The Problem of an International Criminal Law of the Environment' (2011) 36(2) *Columbia Journal of Environmental Law* 195–258

Meraklı S, *Ceza Hukukunda Kusur* (Güncellenmiş ve Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Seçkin Yayınları 2024)

Minha D, 'The Possibility of Prosecuting Corporations for Climate Crimes before the International Criminal Court: All Roads Lead to the Rome Statute?' (2020) 41(3) *Michigan Journal of International Law* 491–540

Mwanza R, 'Enhancing Accountability for Environmental Damage under International Law: Ecocide as a Legal Fulfilment of Ecological Integrity' (2018) 19(2) *Melbourne Journal of International Law* 586–613

Mwanza R, 'The Right to a Healthy Environment as a Catalyst for the Codification of the Crime of Ecocide' (2023) 117 *AJIL Unbound* 189–193

Nandita, 'Ecocide as an International Crime: Bold Reform or Empty Rhetoric' (2022) 2(4) *Jus Corpus Law Journal* 416–423

Obilor, E W ve Oraegbunam Ikenga K E, 'International Environmental Crimes: Examining the Ontology, Typology and Ecology' (2020) 2(3) *International Journal of Comparative Law and Legal Philosophy* 140–148

Önok M, *Tarihi Perspektifiyle Uluslararası Ceza Divanı* (Turhan Kitabevi 2003)

Önok R M, *Uluslararası Ceza Divanı'nı Kuran Roma Statüsü ile Türk Ulusal Mevzuatının Maddi Ceza Hukuku Kuralları Yönünden Uyumuna Dair Rapor* (Uluslararası Ceza Mahkemesi Komisyonu)

Palarczyk D, 'Ecocide Before the International Criminal Court: Simplicity is Better Than an Elaborate Embellishment' (2023) 34 *Crim Law Forum* 147–207

Pisimisi K, 'Criminalizing Environmental Degradation and Devastation: New Prospects for the ICC Rome Statute' (2023) 38(2) *American University International Law Review* 419–458

Rauter T, *Judicial Practice, Customary International Criminal Law and Nullum Crimen Sine Lege* (Springer 2017)

Robinson D, 'Ecocide- Puzzles and Possibilities' (2022) 20(2) *Journal of International Criminal Justice* 313–347

Schwegler V, 'The Disposable Nature: The Case of Ecocide and Corporate Accountability' (2017) 9(3) *Amsterdam Law Forum* 71–99

Short D ve Crook M, *The Genocide-Ecocide Nexus* (Routledge 2022)

Singh Yadav D, 'Ecocide: The Missing Convention' (2022) 5(3) *International Journal of Law Management & Humanities* 445–458

Soares P P, 'Transitional justice in the DRC The 2014 Amnesty Law and the Principle of Complementarity – Quid Juris?' in Triestino M (ed), *The International Criminal Court in Search of its Purpose and Identity* (Routledge 2015) 174–189

Studer T, 'Environmental accountability: a case for international conciliation?' (2023) 14(3) *Journal of International Dispute Settlement* 350–374

Şafak E ve Tabur Y, 'Küresel İklim Krizi ile Mücadelede Uluslararası Hukukun Rolü ve Ekokırım Suçu' (2023) 13(1) *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 83–114

Taşkın O E, 'Son Çare (Ultima Ratio) Olarak Ceza Hukuku' (2016) 15(1) *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 59–91

Teclaff L A, 'Beyond Restoration- The Case of Ecocide' (1994) 34(4) *Natural Resources Journal* 933–956

Tezcan D, Erdem M Ruhan ve ÖNOK R M, *Uluslararası Ceza Hukuku* (6. Baskı, Seçkin Yayınları 2021)

Triffterer O ve Ambos K (eds), *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary* (3. Baskı, C.H. Beck/Hart/Nomos 2016)

White R ve Kramer R C, 'Critical Criminology and the Struggle against Climate Change Ecocide' (2015) 23(4) *Critical Criminology* 383–400

İnternet Kaynakları

'Annex A: Public Redacted Version of Prosecution's Application Under Article 58 Filed on 14 July 2008' ICC-02/05-157-Anxa <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RelatedRecords/CR2008_04753.PDF>

'Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide Commentary and Core Text' (June 2021) <<https://www.stopecocide.earth/legaldefinition#>>

Kersting N, 'On Symbolism and Beyond: Defining Ecocide' (2021) *Voölkerrechtsblog* <<https://voelkerrechtsblog.org/on-symbolism-and-beyond/>>

Mendoza, P. Fajardo E. Toledo & Office of the Prosecutor ICC, Situation in Ecuador, Request with Mrs. Fatou Bensouda Prosecutor <<https://chevroninecuador.org/assets/docs/2014-icc-complaint.pdf>>

‘Office of The Prosecutor Policy Paper on Case Selection and Prioritisation, International Criminal Court’ (September 2016) <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/20160915_OTP-Policy_Case-Selection_Eng.pdf>

‘Report of the International Law Commission on the Work of its Forty-Third Session’ UN Doc. A/ CN.4/SER.A/1991/Add.1 (Part 2) (1991) <<https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213621660c007/read>>

<<https://asp.icc-cpi.int/states-parties>>

<https://www.ecolex.org/result/?q=&type=decision&type=literature&xdate_min=&xdate_max=&dec_status=active&dec_status=adopted>

<<https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine>>

<<https://www.icc-cpi.int/palestine>>

<<https://www.icj-cij.org/chambers-and-committees>>

<<https://www.ipsnews.net/2011/06/icc-urged-to-accept-ecocide-as-an-international-crime/>>

<<https://ecocidelaw.com/selected-previous-drafts/>>

<<https://ecocidelaw.com/european-law-institute-project/>>

<<https://www.stopecocide.earth/notable-supporters>>

<<https://www.stopecocide.earth/2024/drc-joins-pacific-island-nations-in-call-for-an-international-crime-of-ecocide>>

<<https://www.stopecocide.earth/bn-2025/council-of-europe-assembly-advances-historic-ecocide-treaty>>

<<https://www.un.org/en/conferences/environment>>

<<https://www.worldbank.org/en/topic/pollution>>

